KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Klára Buzássyová, Ján Findra, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, František Kočiš, Ivan Masár, Ján Oravec, Matej Považaj, Jozef Ružička, Anna Rýzková, Ján Sabol, Elena Smiešková

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 16 — ČÍSLO 2

OBSAH

SEKVENT, K.: O zásadach výslovnosti francúzskych vlastných mien v slovenčine . . 33
POLLÁKOVÁ, N.: O výslovnosti anglických vlastných mien v slovenčine 38
HOLČÍK, J.: O skracovaní dlhých samohlások v spisovnej slovenčine 41
BUGÁROVÁ, M.: O lexike vysokoškolákov 43

Rozličnosti

Výslovnosť koncovej slabiky „spoluhláska + *er*" v anglických slovách prevzatých do slovenčiny. J. Lenhardt . 46
O slovách *windsurfing* a *skateboarding*. E. Rísová . . . 47
Primáš ostane primášom. J. Ružička 49
Ustálené slovné spojenia a frazeologické spojenia. J. Mlacek 50

Správy a posudky

27. Hviezdoslavov Kubín. K. Matějová 52
Kultúra reči v Krajskom bábkovom divadle v Banskej Bystrici. G. Horák 54
Nová kniha o automatizácii knižníc. J. Horecký . . . 57

Spytovali ste sa

Nové slovo *rezist*. J. Horecký 58
Csóka — Csóková, či Csókaová? M. Považaj 59
Skraperista (scraperista), či skraprista (scraprista)? J. Jacko 60
Zdôrazňovacia častica *ho*. G. Horák 60
Ako sa pracuje v novej dielni? J. Ružička 62
Otváracie hodiny 9—22 hod.? I. Masár 62
Nakládka. V. Betáková . . 63

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 16 — ČÍSLO 2

O zásadach výslovnosti francúzskych vlastných mien v slovenčine

KAREL SEKVENT

Cudzie osobné mená a zemepisné názvy použité v slovenskom kontexte predstavujú pre slovenského používateľa komplex vzájomne podmienených problémov spojených s pravopisom, výslovnosťou a skloňovaním týchto mien. Najjednoduchšou sa zdá oblasť pravopisu, pre ktorú platí prostá zásada, že cudzie vlastné mená sa píšu pôvodným cudzím pravopisom okrem poslovenčených podôb mien (porov. Pravidlá slovenského pravopisu. 11. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, s. 33 a 34); v prípade technických ťažkostí možno v slovenskej abecede nezvyčajné písmená nahrádzať písmenami označujúcimi hlásku s najbližšou zvukovou platnosťou alebo písmenami bez rozlišovacieho znamienka (porov. Oravec, J. — Laca, V.: Príručka slovenského pravopisu pre školy. 4. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976, s. 95). Pravopis cudzích mien je teda potrebné poznať, osvojiť si ho, alebo mať možnosť overiť si ho v rozličných príručkách. Chyby v pravopise cudzích mien, s ktorými sa stretávame v textoch vydávaných u nás, sú vlastne tlačové, resp. korektorské chyby a ich miera neprevyšuje tlačové chyby v slovenských častiach textov.

Komplikovanejšia je situácia pri skloňovaní. Pripájanie pádových prípon sa spravuje pri niektorých typoch mien ich výslovnosťou, pri iných typoch ich pravopisom. Kodifikácia — a je to prirodzené — je neúplná (napr. okrem jednotlivostí nie je kodifikované skloňovanie zemepisných názvov), značne neprehľadná (v príručkách sa striedajú poučky dotýkajúce sa mien z rozličných jazykov) a v niektorých prípadoch nejednotná, napr. Slovník slovenského jazyka VI (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968) hodnotí miestne meno *Toulouse* ako nesklonné, zatiaľ čo Morfológia slovenského jazyka (Bratislava, Vyda-

vateľstvo SAV 1966, s. 126) ako sklonné. Úzus je pri niektorých typoch francúzskych mien veľmi rozkolísaný a je tak len slabou oporou pri utváraní jazykového povedomia a citu.

Oblasť slovenskej výslovnosti cudzích mien je najmenej rozpracovaná. Nie sú zatiaľ formulované zásady tejto výslovnosti vo všeobecnosti a ani pre jednotlivé cudzie jazyky. Určitú čiastkovú predstavu si o nej možno urobiť na základe kodifikovanej výslovnosti zemepisných názvov v VI. diele SSJ alebo výslovnosti všeobecných podstatných mien cudzieho pôvodu citovaných v slovníkoch pravopisných príručiek alebo v Príručnom slovníku slovenskej výslovnosti od Á. Kráľa (1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979). Úzus je často rozkolísaný a na rozdiel od pravopisu a skloňovania možno vo výslovnostnom úze predpokladať výraznú štýlovú diferenciáciu. V odbornom štýle, najmä vedeckom, sa výslovnosť cudzích mien často zhoduje s ich pôvodnou výslovnosťou alebo sa k nej veľmi približuje. V umeleckom a publicistickom štýle sa výslovnosť cudzích mien adaptuje. Slovenčine cudzie hlásky sa nahrádzajú tými slovenskými hláskami, ktoré sú príslušným cudzím hláskam najbližšie. V bežnej komunikácii sa častejšie uplatňuje výslovnosť vychádzajúca z grafickej podoby cudzích mien. Na tejto rovine by sa zachovávanie pôvodnej cudzej výslovnosti pociťovalo ako násilné a neprimerané.

V tejto situácii je nanajvýš potrebné, aby sa v publikáciách s väčším počtom cudzích mien podávalo poučenie o ich výslovnosti a pomáhalo sa tak používateľom prekonať z hľadiska domáceho systému nezvyčajný pomer pravopisu a výslovnosti. Často sa to robí v knižnej produkcii literatúry pre mládež a v niektorých publikáciách populárno-náučného rázu. Pri dvoch publikáciách tohto typu sa v našich poznámkach pristavíme s cieľom podrobnejšie rozobrať ich návody na výslovnosť francúzskych mien.

Malá encyklopédia spisovateľov sveta (Bratislava, Obzor 1978, v skratke *MESS*) v úvodnej časti (s. 6—8) prináša poučenie o výslovnosti cudzích mien, ktoré sa do slovenčiny netranskribujú, v podobe abecedne zoradeného zoznamu grafém alebo skupín grafém a im zodpovedajúcej slovenskej zvukovej realizácie. Pre francúzštinu sa uvádza necelých štyridsať písmen alebo ich skupín a ich slovenská výslovnosť. Niektoré údaje sú neúplné, nepresné, ba aj mylné, iné celkom chýbajú.

Napr. o graféme *h* sa hovorí, že sa nevyslovuje a nasledujúca samohláska sa predlžuje. Písmeno *h* sa vo francúzštine skutočne nevyslovuje. Na druhej strane však nezodpovedá zásadám francúzskej výslovnosti, ba ani slovenskému výslovnostnému úzu francúzskych mien tvrdenie, že samohláska nasledujúca po *h* sa predlžuje (porov. výslovnosť mien *Hugo, Honoré, Malherbe, Duhamel, Prudhomme*). Pri graféme *g* sa uvádza iba výslovnosť *ž*. Tá je správna v menách ako

Roger, Eugène, Rouget, Ponge, Gérard, Lesage, Giraudoux, Gide, teda vždy, keď je *g* pred *e, i* (prípadne *y*). V ostatných prípadoch sa však *g* vyslovuje ako *g*, porov. *Gammara, Gascar, Gautier, Saganová, Hugo, Goncourt, Bergson.* Pre *ch* sa uvádza iba výslovnosť š. Ale v menách spisovateľov *Blocha, Rodenbacha* a *Chrétiena (de Troyes)* sa *ch* vyslovuje ako *k*. Pre skupinu *tz* sa určuje výslovnosť *s*, avšak meno *Tzara* sa vyslovuje [*cara*] a v mene *Retz* sa *tz* vôbec nevyslovuje. Výslovnosť *en* uvedená pre *in* neplatí v menách *Céline, Commines, Racine, Quinault* (v nich *in* = *in*). Výslovnosť *en* ako *an* sa neuplatní napr. v menách *Queneau, Renard, Verhaeren, Simenon* a problematická je v mene *Stendhal.* Skupina *oy* sa nevyslovuje ako *oaj, uaj* v menách *Bonnefoy* [bonfua], *Geoffroy* [žofrua], *Roy* [rua], *de Troyes* [trua]. O písmene *t* sa okrem iného hovorí, že sa v zloženinách nevyslovuje. To je pomerne nejasná a málo aplikovateľná zásada. Spomedzi uvedených asi 230 francúzsky píšúcich autorov sa *t* nevyslovuje iba v zloženom mene *Saint-John Perse* (ak neberieme do úvahy koncové *t*, ktoré sa často nevyslovuje, porov. *Albert, Clément, Daudet, Diderot, Flaubert, Fort, Perrault,* avšak *Proust*), vyslovuje sa v menách *Saint-Exupéry, Sainte-Beuve, Rutebeuf, Montherlant* a ďalších. Skupina *ay* sa vyslovuje ako *e* napr. v menách *Aymé, Du Bellay,* ale ako *aj* v mene *La Fayette.* Nie je správne uvádzať pre znak *i* ako zvukovú realizáciu iba dlhé *í*; porov. mená *Appollinaire, Henri, Maurice, Richard, Marivaux, Michelet, Mirbeau, Mistral,* v ktorých sa vyslovuje krátke *i*. Rovnako je to aj pri *a*, kde sa uvádza výslovnosť dlhé *á;* krátke *a* uvedené nie je, takže ani pomerne jednoduché mená *Aragon, Balzac, Zola* sa pri dôslednej aplikácii návodu nevyslovia správne. Je však pravdepodobné, že ide o tlačovú chybu a že dlhé *á, í* majú zodpovedať grafémam *â, î.* Poučenie o výslovnosti niektorých grafematických skupín chýba, napr.: *ilh — j (Anouilh, Meilhac, Teilhard); ph — f (Philippe, Théophile, Alphonse, Joseph).*

Z pravopisného hľadiska sú mená autorov vytlačené bezchybne a je preto škoda, že poučenie o výslovnosti nemá v danom prípade nijaký význam, lebo sa v prevažnej väčšine nedá aplikovať na vlastné mená. Rovnaké kvality má aj poučenie o výslovnosti francúzskych mien v *Malej encyklopédii zemepisu sveta* (Bratislava, Obzor 1976).

Atlas sveta (8. vyd. Bratislava, Slovenská kartografia 1979, v skratke AS) uvádza na konci zväzku Stručné zásady cudzojazyčnej výslovnosti (s. 1—3), spracované, pokiaľ ide o francúzštinu, formou i rozsahom obdobne ako v MESS. Po graféme alebo skupine grafém znázorňujúcich slovenskú zvukovú realizáciu sa navyše cituje ako príklad celý zemepisný názov, obsahujúci príslušný pravopisný jav, v pôvodnej podobe a s jej celou výslovnosťou. To je názornejší a inštruktívnejší postup. Výslovnosť niektorých uvedených mien však nezodpovedá francúz-

skému úzu. Tak pri *Châtellrault* (správne *Châtellerault*) sa uvádza výslovnosť [šátelról] namiesto [šátelró]; podobne: *Angers* [anžer — anže], *Troyes* [troaj, truaj — trua], *Fréjus* [fréžü — fréžüs]. Ako nedôsledný a problematický sa nám javí prepis výslovnosti tzv. nemého *e;* na jednej strane sa v prepisoch neuvádza, napr. *Vesoul* [v zúl], *Genève* [ž nev], *Le Havre* [l ávr], na druhej strane sa uvádza ako *e,* napr. *Grenoble* [grenobl], *Besançon* [bezanson]. Poznamenávame ešte, že *Lille* nie je jedinou výnimkou, v ktorej sa *ill* nevyslovuje ako *j,* ale ako *il.* Ďalšími „výnimkami" sú napr. mená *Abbeville* [abvil], *Deauville* [dovil], *Charleville* [šarlvil] a iné mená na *-ville* [ale *Villeurbanne* [vijörban]) a *Scilly* [sili].

Zásady výslovnosti v AS obsahujú niektoré obdobné nedostatky ako v MESS. Napr. pokiaľ ide o *h,* nepredlžuje sa po ňom nasledujúca samohláska napr. v mene *Thionville.* Predĺženie samohlásky stojacej po *h* v menách ako *Rhône, Mulhouse* závisí od iných faktorov, porov. *Mulhouse* [mülúz] a *Toulouse* [tulúz]. Skupina *ch* sa vyslovuje aj ako *k,* napr. v mene *Forbach.* V niektorých zložených menách sa *t* síce nevyslovuje, napr. v menách s *Mont- (Montbéliard, Montceau, Mont-de-Marsan)* a so *Saint- (Saint-Brieuc, Saint-Denis, Saint-Malo)* — vždy keď po ňom nasleduje spoluhláska, v iných — keď po *t* nasleduje samohláska — sa vyslovuje *(Montauban, Saint-Etienne, Saint-Omer).* Skupina *ay* sa vyslovuje ako *e* (napr. *Épernay, Saclay*), ale aj ako *aj* (napr. *Bayonne, Mayenne*). Výslovnosť skupiny *tz* ako *s* platí v prípade názvu *Metz,* no pri *Biarritz* je potrebná výslovnosť *c.* Chýba poučenie o výslovnosti skupín *ph — f (Dauphiné), il — j* (v menách ako *Corbeil, Creil*) a *un — ön (Dunkerque, Verdun).* Niektoré typy nedostatkov sa však v AS nevyskytujú. Priliehavo je napr. opísaná výslovnosť grafémy *g.*

Nazdávame sa však, že názov Stručné zásady cudzojazyčnej výslovnosti nezodpovedá celkom zvukovému materiálu tejto časti AS. Vyplýva z neho totiž, že nejde o cudzojazyčnú výslovnosť vôbec, ale iba o slovenskú výslovnosť cudzích mien. Badať to napr. na denazalizácii francúzskych nosových samohlások, za ktoré sú príslušné ústne samohlásky plus *n,* a na zániku timbru samohlások. Ešte zreteľnejšie je to pri skupine *eu,* za ktorú sa uvádza výslovnosť *e,* napr. *Périgueux* [perige], zatiaľ čo pôvodná výslovnosť by sa dala vystihnúť znakom *ö* [perigö]. Podobne je *e* za nemecké a maďarské *ö, y* za nemecké a maďarské *ü,* no za francúzske *u* je *ü.* Hláska *ö* sa však vyskytuje v prepisoch anglických mien (s odkazom na nemecké *ö*!) a hláska *ü* v prepisoch anglických a holandských mien. MESS uvádza pôvodnú výslovnosť *ö* vo francúzštine, islandčine, nórčine, pôvodné *ü* v dánčine, francúzštine, holandčine; poslovenčená výslovnosť *e* je za nemecké *ö, y* za nemcké *ü* (pri maďarčine sa slovenské kvivalnty za *ö, ü,*

neuvádzajú). Pokiaľ ide o pôvodné labializované samohlásky *e, i* (v prepise *ö, ü*), v návodoch sa ich slovenské zvukové ekvivalenty uvádzajú zatiaľ dosť nedôsledne buď v pôvodnej podobe (*ö, ü*) alebo v poslovenčenej podobe (*e, y*). (V súvislosti so všeobecnými menami porov. o tom M. Ivanová-Šalingová, Reflexy za hlásky ö, ő, eu, oe v slovenčine. Slovenská reč, *45*, 1980, 230—234).

V Abecednom zozname zemepisných názvov sa vyskytujú drobné tlačové chyby vo francúzskych menách: správne je *Châlons-sur-Marne*, nesprávne *Châlons-sur-Saône*, kde má byť *Chalon*; v *Pont-à-Mouson* má byť *Mousson*, v *Serre-Poncon* má byť *Ponçon;* namiesto *Charleroi* je *Charleroj* (na mape Francúzska sú tieto názvy v správnej podobe); častejšie vypadáva spojovník v zložených menách, napr. *Petit Couronne* namiesto *Petit-Couronne*, podobne *Saint Martin, Saint Tropez* atď. namiesto *Saint-Martin, Saint-Tropez*. Poznamenávame, že v rumunských menách sa občas vyskytuje *s* za pôvodné *ş* (*Tirgoviste*) a *t* za pôvodné *ţ* (*Piatra Neamt, Constanta*, aj v návode na s. 3).

Ako vyplýva z našich poznámok, zhrnúť zásady výslovnosti francúzskych mien na malom mieste je úloha pomerne náročná a dá sa povedať aj beznádejná, vzhľadom na značnú nepravidelnosť vzťahu pravopisu a výslovnosti francúzskych mien. Podľa analyzovaných návodov výslovnosti možno s úspechom realizovať adekvátnu výslovnosť iba pri menšej časti z vyše 600 francúzskych antroponým a toponým uvedených v príslušných publikáciách. Bolo by nepochybne praktickejšie a pre kultúru výslovnosti cudzích mien v slovenčine užitočnejšie uvádzať výslovnosť osobitne pri každom mene. Pravdaže, aj vtedy treba rešpektovať systém a úzus cudzojazyčnej výslovnosti, jeho nepravidelnosti, ako aj zásady vžité pri vyslovovaní cudzích mien v slovenčine.

Problémy, s ktorými sa nevyhnutne stretne každý, kto chce sprístupniť a priblížiť výslovnosť cudzích mien slovenskému používateľovi nemajúcemu potrebné, a to dosť podrobné poznatky z rozličných jazykov, vyžadujú si aj hlbšie rozpracovanie teoretických zásad slovenskej výslovnosti cudzích mien. Ich kľúčovou otázkou zrejme bude zladenie cudzej a domácej výslovnosti tak, aby sa vzájomne rešpektovali systémy príslušných zvukových rovín a ich vzťahy ku grafickým plánom. Dalo by sa vychádzať z formulácie, že slovenská výslovnosť v čo najväčšej miere odráža cudziu výslovnosť, pokiaľ to dovoľuje domáci systém hlások. V niektorých prípadoch by s ohľadom na štýlovú diferenciáciu výslovnosti azda bolo možné pripúšťať zvukové dublety (napr. pri hláskach *ö, ü — e, i;* hlásky *ö, ü* patria k najrozšírenejším cudzím hláskam v slovenskom kontexte a tradične sa v slovenčine zachovávajú).

Filozofická fakulta UPJŠ
Grešova 3, Prešov

O výslovnosti anglických vlastných mien v slovenčine

NADEŽDA POLLÁKOVÁ

V čase rýchleho napredovania vedy a techniky a medzinárodnej spolupráce, v čase širokého a pohotového dosahu hromadných oznamovacích prostriedkov sa slovná zásoba slovenčiny nevyhnutne obohacuje o výpožičky z cudzích jazykov. Veľa slov sa preberá aj z angličtiny a mnohé z nich sa postupne udomácňujú tak, že sa písomná podoba slov prispôsobuje zvukovej podobe. Tak sa slová ako *míting, víkend, džús, džínsy, trast* atď. stávajú súčasťou aktívnej slovnej zásoby širokej verejnosti.

Pri používaní cudzích osobných mien a zemepisných názvov v slovenčine je situácia čiastočne odlišná, pretože cudzie vlastné mená sa v slovenčine používajú v pôvodnej grafickej podobe. Zatiaľ nie sú ešte uspokojivo rozpracované prostriedky a formy priblíženia pôvodnej výslovnosti cudzích, napr. anglických mien slovenskému používateľovi, ktoré by ho poučili o adekvátnej výslovnosti. Nemožno sa vždy spoľahnúť ani na výslovnostný úzus v oznamovacích prostriedkoch, pretože je často rozkolísaný, napr. meno *Reagan* sme zaznamenali vo výslovnostných podobách [*regan, regn, regen, rígen*]. V oveľa jednoduchšej situácii je ruský používateľ, pretože v ruštine sa cudzie vlastné mená vždy prepisujú do azbuky podľa ich výslovnosti. Slovenský používateľ si musí zafixovať písomnú i zvukovú podobu zároveň.

Všeobecne sa uznáva, že angličtina patrí k jazykom, v ktorých je vzťah pravopisu a výslovnosti najmenej pravidelný. Značné výslovnostné rozdiely existujú aj medzi britskou a americkou angličtinou. V tejto situácii je takmer nemožné vytvoriť súbor pravidiel, návodov, ako čítať a vyslovovať jednotlivé písmená alebo ich skupiny, ktorý by odrážal všetky variácie vzťahu grafiky a výslovnosti. Transkripcia sa navyše komplikuje tým, že v niektorých prípadoch treba za osobitné anglické hlásky hľadať adekvátne znejúce slovenské hlásky (napr. za anglické dentálne frikatívy — trené spoluhlásky —, ktorým zodpovedá skupina grafém *th*, a za bilabiálnu polosamohlásku *w*).

V praxi sa stretávame s rozličnými návodmi anglickej výslovnosti. V našom príspevku podrobnejšie rozoberieme formy a prostriedky zaznačovania výslovnosti anglických vlastných mien v niektorých publikáciách.

Autori návodu výslovnosti cudzích mien v Malej encyklopédii spisovateľov sveta (Bratislava, Obzor 1978, v skratke *MESS*) riešia problém veľkého nepomeru pravopisu a výslovnosti pri anglických menách tak, že v úvode publikácie podávajú zoznam dvanástich grafém a skupín grafém a ich výslovnostné ekvivalenty v slovenčine. To je značne

neúplné a problematické. Ak by sme sa totiž dôsledne pridržiavali týchto pokynov, výslovnosť mnohých mien by nezodpovedala úzu cudzojazyčnej výslovnosti a ani zaužívanej výslovnosti v slovenčine.

Pre grafému *u* sa uvádzajú dva výslovnostné varianty: *a, ju*. Pre skupinu grafém *ea* sa určuje výslovnosť *e* alebo *i*. Používateľovi sa však neposkytuje nijaká ďalšia informácia potrebná na to, aby sa vedel správne rozhodnúť, ktorý z variantov má použiť. Poznamenávame, že ani jeden z uvedených variantov pri *ea* neplatí pri výslovnosti mena *Yeats,* ktoré čítame ako [*jeits*]. Graféma *a* by sa podľa návodu mala čítať ako *e*. Nasledujúce príklady svedčia o tom, že to neplatí vždy: *Aldridge* [óldridž], *Bacon* [beikn], *Crane* [krein], *Lawrence* [lórens], *Caldwell* [kóldwel], *Baldwin* [bóldwin]. Pri graféme *i* je ako jej výslovnostný ekvivalent uvedené *ai*. Tento návod však neplatí pri menách *Dickens* [díkinz], *Kipling* [kiplink], *Whitman* [witmen] a ďalších. Výslovnosť gfrafém *oo* ako *u* sa dá aplikovať vo všetkých menách uvedených v encyklopédii. Rovnako vo všetkých zaznačených prípadoch platí prepis grafém *sh* — *š*, *ch* — *č*, *j* — *dž*. Ide o dvanásť vlastných mien, kde sa tieto grafémy vyskytujú vo všetkých pozíciách. Osobitným problémom sú slovenské ekvivalenty za grafému *th*. Podľa návodu by slovenská výslovnosť mala mať podobu *dz, ts*. Ak by sme však prečítali napr. meno *Thoreau* ako [*dzorou*] alebo [*tsorou*], pôsobilo by to podľa nášho názoru veľmi násilne a neprirodzene. Návod už vôbec neplatí pri menách *Thomas, Thomson*, pri ktorých slovníky anglickej výslovnosti uvádzajú *t* za *th* [*tomas, tomsn*]. Nazdávame sa, že by sa za *th* mohla v slovenčine uplatňovať výslovnosť *t*, ktorá by sa akusticky viacej priblížila anglickým dentálnym frikatívam ako *ts, dz*.

Týchto niekoľko príkladov nás dostatočne presviedča o skutočnosti, že pri takom type jazyka, ako je angličtina, sa problém výslovnosti nepodarí vyriešiť niekoľkými pokynmi. Podľa uvedených inštrukcií by sme napr. celkom nesprávne vyslovili mená *Chaucer, Faulkner* atď. Napr. meno spisovateľa *Galsworthyho* sa číta *[gólzwrty]*, zatiaľ čo u niektorých členov jeho rodiny [*gelzwrty*] (porov. English Pronouncing Dictionary by Daniel Jones, London 1969).

V Atlase sveta (8. vyd. Bratislava, Slovenská kartografia 1979, v skratke *AS)* sú zásady výslovnosti anglických mien ešte stručnejšie ako v MESS. Uvádza sa v podstate iba výslovnosť *dz, ts* za *th* a okrem toho ešte upozornenie, že *di, ti, ni, li* sa číta ako *dy, ty, ny, ly* (toto upozornenie sa však malo uviesť aj pri nemčine a francúzštine). Je to jedno z najkratších poučení o výslovnosti zo všetkých uvedených jazykov. Zdá sa teda, že zostavovatelia zásad cudzojazyčnej výslovnosti v AS sa vzdali (pokiaľ ide o angličtinu) pokusu podať úplný prehľad výslovnosti anglických grafém. Toto riešenie považuje za primerané vzhľadom na to, že v Abecednom zozname zemepisných

názvov sa osobitne pri každom anglickom zemepisnom názve uvádza jeho fonetický prepis. V úvode sa preto podáva návod, ako čítať niektoré osobitné znaky prepisu. V ňom sa používajú aj znaky *ö, ü* a pri výslovnosti týchto znakov sa odkazuje na nemecké grafémy *ö, ü*. To je problematické, pretože v zásadách výslovnosti nemeckých mien sa za *ö, ü* uvádzajú slovenské ekvivalenty *e, y*.

Rovnako ako v MESS sa za anglické dentálne frikatívy uvádza slovenský ekvivalent *dz, ts*. Aj v tomto prípade by sa nám ako adekvátnejší javil ekvivalent *t*. Táto hláska sa využíva v prepisoch anglických mien v VI. diele Slovníka slovenského jazyka (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968), napr. *Athabaska* [etebeske], podľa AS *atsabaska*.

Okrem toho sa prepis mien v AS a v SSJ líši aj v ďalších prípadoch. Na porovnanie uvádzame niekoľko príkladov, na 1. mieste citujeme prepis v AS: *Cambridge* [khembridž — kejmbridž], *Colorado* [kolorejdou — kolorádo], *Chicago* [šikejgou — *šikágo* i *čikágo*], *Massachusetts* [mesašúsets — mesečusets], *Michigan* [mišign — mičigen], *Pierre* [piér — pir], *San Francisco* [san franciskou — san francisko].

Je zrejmé, že v AS prepis vernejšie vystihuje pôvodnú cudzojazyčnú výslovnosť a v SSJ sa viac prizerá na domáci výslovnostný úzus, v ktorom sa väčšmi odráža grafická podoba mien. Tým vzniká príležitosť pre výslovnostné dublety, ktoré však nie sú odrazom dubliet jestvujúcich v angličtine. Nejde však iba o otázku výslovnosti, ale aj o skloňovanie. Mená s pôvodnou výslovnosťou sa ťažšie podriaďujú domácim skloňovacím vzorom. Podľa nášho názoru by sa v publikáciách určených širokej verejnosti mohla uprednostňovať poslovenčená podoba výslovnosti v súlade so SSJ. Tým skôr, že v AS sa popri už zaužívaných domácich podobách mien (*Londýn, Temža* atď.) čiastočne poslovenčujú zemepisné názvy zložené zo všeobecného a vlastného mena, napr. pôvodný názov *Mount Cook* sa uvádza ako — *Cookova hora*, podobne aj *Kennedy Cup* — *Kennedyho mys, Channel La Manche* — *Lamanšský prieliv*.

Záverom možno povedať, že analyzované návody sú problematické a nie sú spoľahlivou pomôckou na inštruovanie o výslovnosti cudzích mien. Za praktickejšiu, inštruktívnejšiu a z hľadiska kultúry výslovnosti najúčinnejšie metódu považujeme uvádzanie výslovnosti pri jednotlivých menách, porov. okrem spomenutého Abecedného zoznamu zemepisných názvov v AS aj Slovník spisovatelů Spojených států amerických (Praha, Odeon 1979). Treba však doriešiť problém slovenských zvukových ekvivalentov za niektoré cudzie hlásky, aby fonetické prepisy mali jednotnejšiu podobu.

Filozofický fakulta UPJŠ
Grešova 3, Prešov

O skracovaní dlhých samohlások v spisovnej slovenčine

JAROSLAV HOLČÍK

Jedným z vážnych problémov slovenskej ortoepie je výslovnosť krátkych a dlhých samohlások. O tejto problematike v javiskovej reči hercov opernej scény bratislavských divadiel písal už J. Stanislav (1953, s. 113). Novšie sa o tom hovorí v gramofónovom kurze *Slovenská výslovnosť* (Kráľ, 1977) a v článku *Skracovanie dlhých samohlások v spisovnej slovenčine* (Holčík, 1980, s. 147—151).

Pri počúvaní rozhlasových relácií, sledovaní programov televízie, prejavov, prednášok atď. sa môžeme presvedčiť o častom skracovaní dlhých samohlások napriek tomu, že dĺžka je v slovenčine fonologická, t. j. využíva sa na rozlišovanie významu slov a tvarov. Táto ortoepická chyba sa často vyskytuje nielen vo výslovnosti tzv. neškolených používateľov spisovnej slovenčiny, ale aj v reči tých, čo profesionálne pracujú so slovom, napr. hlásateľov, učiteľov, redaktorov.

Osobitne si všímame túto problematiku v školskej praxi, špeciálne na ortoepických seminároch, kde aj prakticky precvičujeme poznatky z fonetiky, fonológie a ortoepie na vybratých textoch. Napr. poslucháči majú za úlohu pripraviť si zvolený text tak, aby sa ich prednes mohol charakterizovať ako spisovne bezchybný, interpretačne primeraný a z hľadiska artikulácie výrazný. Pomáhajú si aj tak, že niektoré ortoepické javy (napr. znelostnú asimiláciu, zdvojené spoluhlásky, tvrdé a mäkké spoluhlásky, dvojhlásky, dlhé samohlásky) si v texte vyznačia. Tým majú možnosť sústrediť sa na istý ortoepický problém. Napriek tomu zisťujeme, že medzi veľmi časté výslovnostné chyby patrí práve skracovanie dlhých samohlások. (O stave fonetiky a ortoepie na vysokých školách pozri Kráľ — Tomajková, 1979.)

Pretože prevažná väčšina našich poslucháčov (t. j. poslucháčov Pedagogickej fakulty v Nitre) pochádza zo stredoslovenskej nárečovej oblasti, ale aj z oblasti západoslovenských nárečí, kde sa dokonca neuplatňuje ani rytmické krátenie (porov. *bývá, bélí, súcí* a pod.), mohlo by sa očakávať, že dodržiavanie kvantity by im nemalo robiť nijaké problémy. Pravda, v niektorých prípadoch, najmä v tvaroch prídavných mien typu *pekných, dobrým* môže predsa ísť o skracovanie pod vplyvom južných stredoslovenských nárečí. Naši poslucháči napr. vetu *Aj mladé učiteľky materských škôl sa zúčastnili na školení pedagogických pracovníkov Levického okresu* (predpokladáme, že okrem nedodržanej kvantity sa ďalšia ortoepická chyba nevyskytla) prečítajú veľmi často tak, že skrátia niekoľko samohlások. Napr. takto: [*aí mla-*

de učiteľki materskix škůol sa zúčastňiľi na školeňi pedagogickix pracovňíkoů ľevickeho okresu].

Hovoriaci si zo začiatku vôbec neuvedomujú svoje chyby v kvantite. To znamená, že na túto nápadnú ortoepickú chybu ich predtým asi nikto neupozorňoval. Prejavuje sa ako zrýchľovanie rečového tempa, ako zmena (nevyrovnanosť) rečového tempa, čo zhoršuje zrozumiteľnosť hovoreného prejavu a svedčí o nižšej rečovej kultúre hovoriaceho.

Skracovanie dlhých samohlások možno pozorovať vo všetkých slovných druhoch a tvaroch. Všimli sme si, že veľmi často sa skracujú najmä pádové prípony prídavných mien *-á, -é, -í, -ú, -ých, -ého, -ými.* Zostavili sme test, v ktorom sme chceli overiť, ako sa správa kvantita spomínaných pádových prípon prídavných mien. Test prečítali tri pokusné osoby. Analýzou sme zistili, že pokusné osoby nedodržali kvantitu samohlások v 51,2 % pádových prípon prídavných mien. Ukázalo sa, že kvantita samohlások závisí asi aj od spotreby fonačného prúdu. Najmenej nedodržanej kvantity skúmaných samohlások bolo totiž vtedy, keď prídavné meno bolo na začiatku vety (51,3 %), viac v strede vety (54 %) a najviac na konci vety (56,8 %).

Chyby v kvantite sa zvyšujú aj s rastúcim počtom slabík adjektív. V dvojslabičných adjektívach sa nedodržala kvantita v 42,7 % samohlások, v trojslabičných v 43,5 %, v štvorslabičných v 57,5 %. V päťslabičných prídavných menách však počet nedodržanej kvantity nestúpol, lež klesol na 57,1 %. (V teste sme nemali viac ako päťslabičné prídavné mená.)

Tendencia krátiť trvanie dlhých samohlások nie je rovnaká pri všetkých samohláskach. Najčastejšie sa skracujú vysoké samohlásky *-ú* (75 %), *-í* (69,8 %), menej predná prostredná samohláska *-é* (53,1 %) a najmenej stredná nízka samohláska *-á* (47,7 %). Vo výslovnosti pádovej prípony *-ého* nedodržali kvantitu dlhej samohlásky v 43 % a prípony *-ými* v 13,6 %. Absolútne najvyšší počet skrátených dlhých samohlások je v prípone *-ých*: 89,5 %. Závislosť tendencie skracovania od typu samohlásky možno azda vysvetliť rozličným množstvom artikulačnej práce pri vysokých, prostredných a nízkych samohláskach. (Podrobnejšie pozri Holčík, 1980.)

Pri nácviku kvantity je dôležité zachovávať pomer krátka — dlhá samohláska, pretože sa dĺžka využíva funkčne, napr. *sud — súd, dom — dóm, pokladnička — pokladníčka, sila — silá, vila — víla,* ale aj *básni — básní, cely — celý, hra — hrá, chyba — chýba, mame — máme, rad — rád, žaby — žabí.* Ak nacvičujeme dodržiavanie kvantitatívneho pomeru krátka — dlhá samohláska v pozíciách, kde kvantita nie je fonologická (napr. pádové prípony prídavných mien, osobné prípony pri časovaní slovies), musíme najprv poslucháča (resp. žiaka) pre-

svedčiť, že skutočne namiesto dlhej samohlásky vyslovuje polodlhú alebo celkom krátku. Zostavíme niekoľko viet, nahráme výslovnosť poslucháča a pri reprodukcii nahrávky upozorníme na chybu. Záznam prehrávame dovtedy, kým poslucháč sám „nepočuje", ako samohlásku vyslovil. Je vhodné, ak učiteľ nahrá hovorený prejav viacerých poslucháčov. Poslucháč potom má možnosť porovnávať vlastnú výslovnosť s výslovnosťou ostatných. Ak máme k dispozícii taký zvukový záznam, kde sa kvantitatívne pomery dodržiavajú v zhode so spisovnou normou, treba ho poslucháčom prehrať a dať im dosť možností na opakovanie a napodobňovanie. Učiteľ však musí dbať aj na to, aby poslucháči (resp. žiaci) nepredlžovali trvanie dlhých samohlások, pretože tento jav je dokonca nápadnejší než skracovanie dĺžky.

Osobitnú pozornosť treba venovať nácviku kvantity v slovách, kde sa vyskytujú dve dlhé samohlásky, napr. [*vĭazaní, cĭeľovú, ústredného, národníx, ňenápadní*]. V takýchto slovách totiž mnohí poslucháči namiesto druhej dlhej samohlásky nevyslovia ani polodlhú, ani krátku samohlásku, ale dokonca redukovanú samohlásku.

Učitelia v škole by mali venovať problematike kvantity slovenských samohlások primeranú pozornosť. Aj napriek tomu, že v rýchlejšom rečovom tempe každá hláska trvá kratšie než v pomalšom, musíme zachovať pomer trvania krátkej a dlhej samohlásky tak, že dlhá samohláska trvá približne dvakrát tak dlho ako krátka samohláska. Bez toho nemožno hovorený prejav kvalifikovať ako kultivovaný. Ustavičné zvyšovanie kultúry hovoreného slova by malo byť jedným zo základných výchovných a vyučovacích cieľov v každom type školy.

Pedagogická fakulta
Lomonosovova 1, Nitra

LITERATÚRA

HOLČÍK, J.: Skracovanie dlhých samohlások v spisovnej slovenčine. Jazykovedný časopis, *31*, 1980, s. 147—151.
KRÁĽ, Á.: Slovenská výslovnosť. Bratislava, Opus 1977. 8 LP platní.
KRÁĽ, Á. — TOMAJKOVÁ, E.: Fonetika a ortoepia na vysokých školách. Kultúra slova, *13*, 1979. s. 257—261.
STANISLAV, J.: Slovenská výslovnosť. Martin, Osveta 1953.

O lexike vysokoškolákov

MARTA BUGÁROVÁ

Lexika vysokoškolákov je bezprostredne spojená so štúdiom a so spôsobom ich života. Študenti medzi sebou používajú slangové slová, ktoré jazykovedci hodnotia ako nespisovné výrazy (J. Ružička, 1967,

s. 11; M. Urbančok, 1967, s. 26). Patria sem slová vzťahujúce sa na obdobie skúšok, na názvy učebných disciplín, predmetov školskej potreby i pomenovania činností, ktoré študent vykonáva. Slang vysokoškolákov tvoria slová, ktoré sú charakteristické pre študentský slang vôbec (sú známe väčšine študentov rôznych vysokých škôl) a zo slov typických pre daný typ vysokej školy či fakulty. Vyskytuje sa predovšetkým v ústnej podobe. Použitie hovorových a expresívnych prostriedkov (niekedy aj vulgárnych výrazov) pridáva študentskému vyjadrovaniu silný emocionálno-expresívny charakter. Študentský slang je živý, ustavične sa obohacuje o nové výrazy, o frazeologizmy, o prostriedky, ktoré sú výsledkom sémantického alebo štylistického prehodnotenia slov slovnej zásoby spisovného jazyka. Nie všetky slangové slová sa udržia v slovníku študentov rovnako dlho, niektoré z nich veľmi rýchlo upadnú do zabudnutia, rýchlo sa pociťujú ako zastarané a prestanú sa aktívne používať, preto sa synonymické rady slangových výrazov stále menia. V tomto príspevku sme použili materiály získané zo života poslucháčov Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Trnave. (Dôkladnú štúdiu o slovníku študentského slangu v Nitre napísal Š. Krištof, 1963.)

Veľmi produktívny spôsob obohacovania slovníka študentského slangu je sémantická zmena slov, napr. *tvrdnem* (= zaspávam), *vyletieť* (=neprospieť na skúške), *nasávať* (= učiť sa), *zaťahovať* (=pripravovať sa na skúšku), *zapnúť* (= spomenúť si, zväčša sa používa ako neosobné *zaplo mi*), *leták* (=neúspech na skúške), *patróny* (= zásoby alkoholu), *penzia* (= štipendium), *výška* (= vysoká škola), *výškár* (=vysokoškolák), *vyšívať* (= ohovárať), *plesať* (= zabávať sa).

Pre študentský slang je charakteristické i značné používanie frazeologizmov, predovšetkým s emocionálno-expresívnym príznakom, napr. *chytiť fleka* (= obsadiť miesto), *láme sa týždeň* (= je streda), *mať žeravé linoleum pod nohami, dostať padáka* (= neprospieť na skúške), *mám slinu* (= pil by som), *hodiť sebou* (= ponáhľať sa).

V študentskom slangu vznikajú i synonymické rady, napr. *ohoz, kvádro* (= sviatočné oblečenie), *diska, šábes, rošambó, mecheche* (= zábava), *fuky, prachy, many* (= peniaze), *vyletieť, dostať padáka, dostať vyhazov, letecký deň* (= neprospieť na skúške), *cimra, bungalov* (= internátna izba), *som tvrdý, nemám páru, nemám šajn, nula bodov* (= nič neviem), *nasávať, drieť sa* (= usilovne sa učiť). Niektoré z uvádzaných slangových jednotiek prenikli do študentského slangu z češtiny a zachovávajú si aj hláskové znaky pôvodného jazyka (napr. *ohoz, kvádro, dostať vyhazov, nemám páru*).

Nasledujúci spôsob tvorenia slangových slov možno označiť ako afixálny (pomocou predpôn a prípon). Veľmi produktívny je spôsob

tvorenia pomocou rôznych sufixov (prípon), najčastejšie sufixom *-ák*, pričom v niektorých prípadoch ide o univerbizáciu (zmenu viacslovného pomenovania na jednoslovné), napr. *asák* (= asistent), *intrák* (= internát), *drobák* (= drobný peniaz), *labák* (= laboratórium), *kazeťák* (= kazetový magnetofón), *tranzistorák* (= tranzistorové rádio); sufixom *-ko,* napr. *štipko* (= štipendium), *plavko* (=plávanie), *cviko* (= seminárne cvičenie), *modelko* (= modelovanie), *sústredko* (= sústredenie); sufixom *-ka,* napr. *slavika* (= slavistika), *okreska* (= okresná knižnica); sufixom *-ina,* napr. *občina* (= občianska náuka), *slovina* (= slovenčina), *franina* (= francúzsky jazyk), *anglina* (= anglický jazyk).

Nové výrazy sa tvoria aj tak, že sa k základu slova z celonárodnej lexiky pridávajú rôzne afixy, napr. *za-knot-iť* (=zasvietiť), *na-šrot-ovaný* (= byť dobre naučený), alebo k základu prevzatého slova sa pridávajú sufixy podľa zákonitostí tvorenia slov v slovenčine, napr. *bufet-iť* (= jesť; franc. *bufet*), *šrajb-núť* (= podpísať sa; nem. *schreiben* = písať), *helf-núť* (=pomôcť; nem. *helfen* = pomôcť, pomáhať), *šaman-iť* (= tancovať; zo sanskrtu *šaman* = kňaz, čarodejník).

Študenti používajú ako slangové aj pomenovania prevzaté z cudzích jazykov, napr. z angličtiny: *many* (= peniaze), *bungalov* (= izba v internáte), *rašn* (= ruština) — a. *russian*; z nemčiny: *fajn* (= dobre, príjemne) — n. *fein,* z ruštiny: *otlično* (= jednotka zo skúšky), z francúzštiny: *rošambó* (=zábava) — f. *rochambaud,* z hebrejčiny: *šábes* (= zábava, voľno), z taliančiny: *čau* (= pozdrav) — t. *ciao* a pod. Reč študentov sa vyznačuje aj oživovaním výrazov, ktoré sú v slovenčine už zastarané, napr. *cimra* (= internátna izba), *brko* (= pero), *plajbas* (= ceruza); používaním skratkových slov, napr. *šr* (= študentská rada), *švoč* i *švočka* (= študentská vedecká a odborná činnosť).

Na záver možno uviesť, že existujú študenti, ktorí si aktívne osvojujú všetky nové slangové výrazy a radi ich používajú, iní majú k slangu odmietavý postoj. Stále živé tvorenie slangových slov svedčí o snahe študentov vyjadrovať sa svojsky, vynachádzavo, netradične. Prameňom obohacovania ich slangového slovníka je najmä reč sociálnych skupín, prevzatia z cudzích jazykov a z iných slangov. Slangové slová slúžia na oživenie slovníka hovorovej reči, mnohé z uvedených príkladov inklinujú už k hovorovým výrazom, majú širšie uplatnenie i medzi ostatnými používateľmi spisovnej slovenčiny v jej hovorovej podobe, napr. *fajn, vyletieť, letecký deň.* Slang má charakter familiárnosti a intímnosti. V tom tkvie jeho živosť a rozšírenosť medzi mládežou.

Pedagogická fakulta UK
ul. gen. L. Svobodu 52, Trnava

LITERATÚRA

KRIŠTOF, Š.: Študentský slang v Nitre. In: Zborník Pedagogického inštitútu. Nitra 1963. s. 89—111.
RUŽIČKA, J.: Problémy jazykovej kultúry. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 9—22.
URBANČOK, M.: Spisovný jazyk a slangy. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava. Vydavateľstvo SAV 1967, s. 23—29.

ROZLIČNOSTI

Výslovnosť koncovej slabiky „spoluhláska + er" v anglických slovách prevzatých do slovenčiny

Počet anglických slov prevzatých do slovenčiny rastie neuveriteľne rýchlo najmä v odbornom jazyku a zdá sa, že rovnakým tempom porastie i v budúcnosti. Naši ľudia sa dostávajú čoraz častejšie do styku aj s novými anglickými osobnými menami a geografickými názvami, a to pri čítaní dennej a odbornej tlače i pri počúvaní rozhlasu a televízie.

Táto krátka poznámka by chcela pomôcť slovenskému používateľovi pri výslovnosti koncovej slabiky jednej pomerne častej skupiny anglických slov používaných v súčasnej slovenčine. Máme na mysli slová, ktoré majú na konci v neprízvučnej slabike sled písmen „spoluhláska + *er*", napr. *best-seller, broiler, computer, angledozer, teenager, starter, trailer, kidnapper, Carter, Webster, Miller, Manchester, Vancouver, Denver.* V britskej angličtine, jej juhoanglickom výslovnostnom štandarde, sa neprízvučná koncová slabika týchto slov (ak sa použijú izolovane) foneticky realizuje v podobe „spoluhláska + neurčitý samohláskový zvuk [ə]" (je to približne zvuk, ktorý počujeme po slovenských spoluhláskach, ak ich v abecede vyslovíme izolovane, teda napr. [*bə*], [*gə*], [*gə*], [*və*]) konkrétne napr. *-ler* [lə], *-ter* [tə], *-per* [pə], *-ver* [və]. Z početných príkladov anglických slov v súčasnej slovenčine zisťujeme, že anglický sled hlások „spoluhláska + [ə]" v neprízvučnej koncovej slabike sa v slovenčine foneticky (aj graficky) najčastejšie ustálil v podobe sledu *-er* alebo *-ér* napr. *broiler* ['brɔ$_i$lə] → *broiler, angledozer* [' æŋ gl,də$_u$zə] → *angledozér, kidnapper* ['kidn æ pə] → *kidnapper* [kidneper], *teenager* ['ti:n,e$_i$džə] → *teenager* [tínidžer] aj [tínejdžer] *starter* ['sta:tə] → *štartér.*

V rozhlase a televízii sa však občas stretávame aj s inou fonetickou realizáciou tejto anglickej koncovej slabiky, a to pomocou slabičného

[r̥], napr. v anglických slovách *cocker* ['kɔkə] → *cocker* [kokr] *pointer* ['pɔ̯ɪntə] → *pointer* [pojntr], vo vlastných menách *Carter* ['ka:tə] → Carter (kártr), *Vancouver* [æn'ku:və] → *Vancouver* [venkúvr]. Je to pravdepodobne vplyv češtiny, kde takáto realizácia je bežná a náležitá.

Keďže podľa slovenského úzu sa nepripúšťa používanie slabičného [r̥] na konci domácich slov po šumovej spoluhláske (E. Pauliny, Fonológia spisovnej slovenčiny, 1968), pokladáme takúto výslovnosť za neadekvátnu aj v slovách prevzatých z angličtiny. Dôkazom správnosti tejto tézy je skúsenosť, že od výslovnosti so slabičným [r̥] po spoluhláske na konci slov sa postupne upúšťa aj v tých niekoľkých slovách prevzatých z angličtiny, ktoré takúto možnosť pripúšťajú (podľa Slovníka cudzích slov), napr. [kokr] *(cocker)* alebo [koker], [džoukr] *(joker)* alebo [džoker], [trólr] *(trawler)* alebo [tróler], [mistr] *(mister)* alebo [mister]. V takýchto fonetických dubletách obyčajne ide o štylistický rozdiel, pričom tvar so slabičným [r̥] patrí skôr do vyššieho štýlu, kým tvar s [-*er*] (resp. [-*ér*]) k štýlu neutrálnemu.

A tak teda, pri používaní takýchto slov v neutrálnej jazykovej komunikácii by sme mali radšej hovoriť [seter] *(setter)* namiesto [setr], [fajter] *(fighter)* namiesto [fajtr], [komputer] *(computer)* namiesto [komputr], [mister] *(mister)* namiesto [mistr], [karter] *(Carter)* namiesto [kartr], [venkúver] *(Vancouver)* namiesto [venkúvr] a podobne.

Ján Lenhardt

O slovách windsurfing a skateboarding

Tak ako po celom svete aj u nás sa v posledných rokoch rozvíjajú nové športové disciplíny. Jednou z nich je *windsurfing* čiže plachtenie na jazerách alebo vodných priehradách, nie však na člne, ale na špeciálne upravenej doske. *Windsurfing* je anglické slovo. Viacerí používatelia spisovnej slovenčiny sa domnievajú, že súvisí s anglickým podstatným menom *surface* (= povrch), lebo vraj plavidlo sa kĺže po povrchu vodnej hladiny. To je však chybný výklad.

Windsurfing je zložené podstatné meno. Prvá časť *wind* znamená vietor. Doslovný preklad druhej časti *surfing* je „príbojovanie", lebo anglickým slovom *surf* sa pomenúva príboj. Názvy športov sa totiž v anglickom jazyku tvoria v mnohých prípadoch pridaním prípony *-ing* k východiskovému slovu, napr. *yachting* — jachtárstvo, *skiing* — lyžovanie, *tobogganing* — sánkovanie atď. Treba tu vysvetliť, čo značí slovo *surfing*.

Medzi obľúbené zábavy obyvateľov prímorských krajín patrí vozenie sa na vlnách príboja. Používa sa na to doska v tvare elipsoidu. Možno sa na ňu postaviť a dať sa unášať vlnami morského príboja. Tento druh zábavy sme pred niekoľkými rokmi mali možnosť vidieť vo filme *Posledný raj,* ktorého dej sa odohrával na tichomorskom pobreží. Novšie sa o ňom píše v románe *Erik* od autorky Doris Lundovej, preloženom z angličtiny *(Potom sme surfovali po všetkých plážach Mexika a všade tam, kde boli dobré vlny).* Pravda, nie všade je nablízku more s príbojom a vlnami. Tam, kde ho niet, sa sila morských vĺn nahrádza silou vetra: preto sa na dosku pripevní sťažeň s plachtou v kovovom ráme, pomocou ktorého možno ovládať toto vcelku jednoduché plavidlo. Tak vznikol *windsurfing* — veterné kĺzanie sa na doske po vodnej hladine, prípadne jednoduchšie — veterné kĺzanie.

V súvislosti s windsurfingom nevyhnutne vzniká otázka, ako pomenovať plavidlo, pomocou ktorého sa windsurfing realizuje. Niektorí výrobcovia ho označujú slovom *windsurfer,* ktoré by bolo možné doslova preložiť do slovenčiny ako „veterný príbojník", iní zasa slovom *windglider* čiže *veterný klzák* (anglické sloveso *to glide* [glajd] značí „kĺzať sa"). V tlači sme sa stretli s podobou *vetroklzák.* Tento názov však neodporúčame, lebo v súčasnosti tvorenie slov tzv. skladaním aj v odbornej terminológii je už zriedkavé (nemáme napr. *motoročln,* ale *motorový čln*). Mladí ľudia si na windsurfing rýchlo zvykli, obľúbili si ho a volajú ho žartovne *vinco.* Toto je síce krátky a šikovný názov, možno ho však tolerovať iba ako slangový výraz.

Definitívne pomenovanie windsurfingu, windsurfera či windglidera nie je v slovenčine ešte ustálené. Mohlo by sa uvažovať o *veternom kĺzaní* a o *veternom klzáku.* Či sa však tieto názvy ujmú, je otázkou času, lebo väčšina pomenovaní športov pochádzajúcich z krajín, kde sa hovorí po anglicky, ostala v našom jazyku v pôvodnej podobe, iba výslovnosťou a pravopisom sa prispôsobila požiadavkám nášho jazyka, napr. *futbal, hokej, tenis.* Aj pri pomenovaniach *windsurfing, windsurfer* sa zriedka dodržiava anglická výslovnosť [windsə:fiŋ, windsə:-fə]. Možno predpokladať, že sa aj pri ustaľovaní spisovného pomenovania uvedeného športu i plavidla skôr ujmú adaptované podoby *windsurfing, windsurfer, windglider* ako dvojslovné domáce pomenovania *veterné kĺzanie, veterný klzák.*

Ďalšou disciplínou, ktorá sa však na rozdiel od predchádzajúcej realizuje na betónových a asfaltových cestách či chodníkoch, je vozenie sa na 40 až 50 cm dlhej a približne 15—20 cm širokej doštičke v tvare pretiahnutej elipsy so štyrmi kolieskami. Táto doštička pripomína veľkú kolieskovú korčuľu, ale bez pripevňovacích remienkov. Tento športový nástroj si tiež priniesol meno z krajiny, kde sa hovorí po anglicky — je to *skateboard* [vysl. skejtbód]. Toto slovo v preklade značí

„korčuľová doska" (*skate* = korčuľa, *board* = doska). Anglický názov športu vykonávaného na skateboarde je *skateboarding*. Do slovenčiny by slovo *skateboarding* bolo možné preložiť — ako *vozenie sa na korčuľovej doske*.

Zatiaľ sme slovenské pomenovanie tohto nového športového nástroja ani športu nezaznamenali. No tak ako sa vžil názov *kolieskové korčule* (je to kalk anglického slova *rollerskates*), možno sa časom budú používať kalkované názvy *korčuľová doska*, príp. *dosková korčuľa* a *vozenie sa na korčuľovej doske* či *na doskovej korčuli*. Tieto pomenovania sú dosť dlhé a nešikovné. Je možné, že sa časom nahradia výstižnejšími a kratšími.

Keďže slová *skateboard* a *windsurfing* nie sú ešte v slovenčine zdomácnené, odporúčame ich písať anglickým pravopisom. Ako podstatné mená mužského rodu treba ich skloňovať podľa vzoru *dub*. Z ich zakončenia vyplýva, že v 6. páde jednotného čísla majú odlišnú príponu: substantívum *skateboard* má pravidelnú príponu *-e* (*o skateboarde* ako *o dube*), kým na skloňovanie substantíva *windsurfing* sa vzťahuje pravidlo, podľa ktorého neživotné podstatné mená zakončené na spoluhlásky *g, h, ch, k* majú v 6. páde príponu *-u*; tvar 6. pádu je teda *o windsurfingu* (ako *o dialógu*).

Nezodpovedaná ostáva ešte otázka, ako pomenovať osobu, ktorá pestuje *windsurfing* a *skateboarding*. Za najvhodnejšie by sme pokladali názvy *windsurfista* a *skateboardista* analogicky ako *futbalista, hokejista, volejbalista*.

Eva Rísová

Primáš ostane primášom

V novšej muzikologickej literatúre, napríklad v kolektívnych dielach o variačnej technike vedúcich ľudových súborov z rokov 1966 a 1969, ako aj v najnovších encyklopedických dielach, sa začal používať názov *predník* ako pomenovanie prvého huslistu v kapele. Na vysvetlenie sa uvádza, že je to domáce slovo používané v ľudovej reči ako termín na istej časti slovenského územia. Toto vysvetlenie je pravdivé, a predsa nesúhlasíme so záverom, že namiesto bežného slova *primáš* treba používať ako termín slovo *predník*.

Slovo *primáš* sa zvyčajne hodnotí ako hovorové (napríklad aj v Slovníku slovenského jazyka na s. 571). Je to však slovo tak trochu aj medzinárodné; korene má v latinčine. Jeho najbližší príbuzní sa hodnotia aj v slovenčine ako spisovné slová. Sú to *primár* (vedúci lekár v oddelení), *primárius* (prvý hudobník v komornom telese), *prímas* (hlavný

arcibiskup v krajine); iba troška vzdialenejší je *primán* (žiak prvej triedy bývalého gymnázia) a *primátor* (vedúci mestskej správy, mešťanosta, richtár). Sú to všetko pomenovania osôb, ktoré zaujímajú popredné či prvé miesto v istej organizačnej jednotke.

Slovo *primáš* malo donedávna konkurenta v slove *primista* či *prímista*. To sa však dnes už nepoužíva. Zostalo len pomenovanie *primáš*. Ale ako vidieť, nemá ono pokoja ani dnes. Niektorí odborníci muzikológovia sa totiž domnievajú, že by ho bolo treba vytlačiť z praxe domácim slovom *predník*. Pravda, vec nie je taká jednoduchá. Slovo *predník* ako pomenovanie osoby má pevné miesto v ľudovej pltníckej terminológii. Na väčšej plti boli dvaja chlapi, ktorí sa starali o bezpečnú plavbu: vpredu stál pri vesle *predník* a vzadu pracoval takisto s veslom v ruke *zadník*. Tieto slová však Slovník slovenského jazyka nezaznačuje.

Treba uviesť, že sa slovo *primáš* dnes akosi obchádza. V lexikálnej kartotéke Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra máme naň málo dokladov. Nejde však o slovo ako také, ale ide o vec samu. V ľudových súboroch existuje aj dnes vedúci huslista, ale slovom *primáš* sa nazýva len vtedy, ak ide o ľudovú „bandu" nižšej umeleckej kvality. Inác sa hovorí a píše povedzme tak, že *Ľudovú hudbu Čs. rozhlasu vedie Rinaldo Oláh.* To znamená, že tu sa namiesto o primášovi hovorí a píše o vedúcom súboru. Je to potom už akosi spoločensky vyššie a bližšie povedzme aj k tomu, že napríklad *umeleckým vedúcim Slovenského komorného orchestra je Bohdan Warchal.*

Na záver iba toľko, že primáš ostane primášom, pokým bude existovať tradičná ľudová muzika na počúvanie i do tanca, a že slovo *primáš* je spisovné.

Jozef Ružička

Ustálené slovné spojenia a frazeologické spojenia

Terminologická teória pokladá za sprievodný znak rodiacej sa a rozvíjajúcej sa terminológie istého vedného alebo pracovného odboru väčšiu rozkolísanosť názvoslovia. Táto všeobecná téza sa donedávna v plnej miere prejavovala aj vo vznikajúcej slovenskej (ale nielen slovenskej) terminológii novej jazykovednej disciplíny — frazeológie. Nijako neprekvapovalo, že ani pomenovanie základnej jednotky tejto jazykovej oblasti nebolo jednotné, že sa hovorilo o *ustálenom (slovnom) spojení*, o *frazeologickom* (alebo *frazeologizovanom*) *spojení*, o *frazeologickej jednotke, frazeologickom zvrate, frazeologickom výraze, frazeologickom obrate, idióme, prísloví* atď. Širšia rozpracovanosť frazeologickej problematiky však postupne viedla k tomu, že niektoré z uvedených názvov sa začali pokladať za základné (napr. *frazeologická*

jednotka, frazeologizmus, novšie aj *frazéma*), iné sa špecifikovali (napr. výrazy *frazeologický zvrat* a *frazeologický výraz* slúžia ako špecifické označenia pri konštrukčnej klasifikácii frazém) a iné zasa ustúpili, prípadne ostali ako neterminologické názvy (napr. *ustálený obrat, frazeologický obrat*). V takejto novej situácii nemožno už ľubovoľne narábať so všetkými pôvodnými názvami, pretože môže dôjsť ku kríženiu rôznorodných, vzájomne nesúvisiacich pomenovaní. Nebezpečenstvo ich miešania hrozí najmä vtedy, ak ide o názvy terminologicky už špecifikované a pritom formálne navzájom podobné. Pristavíme sa pri jednom takomto prípade, pričom nám viacej ako o kritiku konkrétneho postupu ide o upozornenie na úskalia takéhoto miešania a kríženia termínov.

V moskovskom vydavateľstve Russkij jazyk vyšla r. 1980 za redakcie L. I. Širokovovej príručka s názvom *Ustojčivyje slovosočetanija russkogo jazyka* s určením „dľa govoriaščich na slovackom jazyke". Jej paralelný slovenský názov znie: *Ustálené slovné spojenia v ruskom jazyku.* Odhliadneme teraz od miery ekvivalentnosti dvojice *slovosočetanije — slovné spojenie.* Ide nám teraz o názov (termín) *ustálené slovné spojenia.*

V úvodných častiach príručky (konkrétne na s. 7) sa uvádza, že ustálenými slovnými spojeniami sa na rozdiel od Vinogradovových frazeologických zrastov a celkov nazývajú jeho frazeologické spojenia spolu so Šanského frazeologickými výrazmi, teda obidva sémanticky voľnejšie typy frazém. A tu je práve kameň úrazu. O čo ide?

Frazeologická jednotka sa najčastejše — a to nielen u nás, v našej odbornej literatúre — charakterizuje ako ustálené (slovné) spojenie, presnejšie ako osobitný typ ustáleného spojenia. Do pojmu *ustálené spojenia* sa v tomto chápaní počítajú jednak ustálené výrazy frazeologickej povahy, jednak ustálené jednotky nefrazeologickej povahy. (V ruštine v duchu takéhoto diferencovania A. V. Kunin rozlišuje vlastnú frazeológiu a tzv. frazeomatiku.) Ako ustálené spojenia sa v takomto zmysle chápu teda napr. aj lexikalizované spojenia (typ *základná škola, kysličník uhličitý* a pod.), ktoré sa dosť podstatne odlišujú od skutočnej frazeológie. Nebolo preto šťastné, keď sa termín *ustálené spojenie,* ktorý sa v slovenčine bežne chápe ako termín širší než termín *frazeologická jednotka,* využil na súborné označenie frazeologických spojení a frazeologických výrazov, teda istých druhov frazeologickej jednotky. Zbytočne sa tu opäť rozkolísava pojmová náplň termínu *ustálené (slovné) spojenie* a nerešpektuje sa tu zafixovanosť tohto termínu v československej jazykovede. Na súborné (a doteraz neterminologizované) označenie frazeologických spojení a frazeologických výrazov sa ponúkajú niektoré iné pomenovania, ktoré by vyhovovali významovo a pritom nie sú ešte terminologicky obsadené v do-

terajšom názvosloví. Pravda, vynára sa tu ešte otázka, či je takéto súborné pomenovanie vôbec potrebné, keď podľa frazeologickej teórie ide o dosť zreteľne odlíšené dva typy frazeologických jednotiek.

Okrem takéhoto posunu vo význame termínu *ustálené slovné spojenie* sa aj v inej literatúre častejšie stretávame s voľným zamieňaním názvov *ustálené (slovné) spojenie* a *frazeologické spojenie*. Z našich predchádzajúcich poznámok zreteľne vyplýva, že ide o názvy s rozdielnym významom a s odlišným miestom v systéme frazeologických termínov. Najmä názov *frazeologické spojenie* sa občas neterminologicky uplatňuje ako synonymum pre názvy *frazeologická jednotka, frazéma*. Takýto posun možno pripustiť iba vo voľnejšom (napr. esejistickom) vyjadrovaní. V náučnom texte však treba plne rešpektovať fakt, že pomenovanie *frazeologické spojenie* je osobitný termín z oblasti sémantickej klasifikácie frazém a paradigmaticky súvisí s termínmi *frazeologická zrastenina, frazeologický celok, frazeologický výraz* a do istej miery aj s termínom *frazeologická združenina*.

Termín *frazeologické spojenie* nemožno voľne nahrádzať ani podobným názvom *frazeologické spojenie*. Ten sa totiž uplatňuje pri rozlišovaní dvoch stupňov frazeologického procesu ako pomenovania jednotiek s nižším stupňom frazeologizácie, teda v opozícii *čiastočne frazeologizovaná jednotka* (frazeologizované spojenie) — *frazeologická jednotka, frazéma* (jednotka s plnou frazeologizáciou).

Jozef Mlacek

SPRÁVY A POSUDKY

27. Hviezdoslavov Kubín

Stretávajú sa každoročne na jeseň. S trochou nostalgie postoja pri soche P. O. Hviezdoslava, pripomenú si predchádzajúce stretnutia. Pospomínajú tých, ktorí patrili k atmosfére Hviezdoslavových Kubínov. Recitátori. Starší i mladší. Účastníci vrcholnej súťaže v amatérskom prednese poézie a prózy.

V poradí už *27. Hviezdoslavov Kubín* bol v dňoch 7.—11. októbra 1981. Tvorila ho súťaž v amatérskom prednese poézie a prózy jednotlivcov a súťaž divadiel poézie. V Kubíne sa zišlo 22 najlepších recitátorov — víťazov nižších kôl IV. kategórie (stredoškoláci) a V. kategórie (vysokoškoláci a pracujúci) a 4 divadlá poézie. Piati recitátori si vybrali texty slovenských a českých autorov, šiesti siahli po dielach ruskej a sovietskej literatúry a ostatní čerpali z bohatstva klasickej a súčasnej svetovej literatúry. Tohtoročný Hviezdoslavov Kubín ukázal, že mládež vie tvorivo a zápalisto pracovať so slovom, pretaviť ho cez svoje vnútro a vniesť do vedomia všetkých okolo seba.

Nemožno charakterizovať všetky podujatia, pracovné stretnutia, semináre,

besedy a programové posedenia. Zameriame sa bližšie iba na hodnotenie súťaže divadiel poézie a amatérskeho prednesu jednotlivcov.

Na tohtoročnom HK sme videli predstavenia štyroch divadiel poézie. Malé divadelné štúdio pri Dome kultúry ROH VSŽ Košice sa predstavilo inscenáciou k 60. výročiu KSČ pod názvom *Nešetriť plameň*. Členovia divadla sa pokúsili rehabilitovať klasické pásmo historických veršov a dokumentov. Nad básnickým slovom však prevážilo pozoruhodné množstvo scénických nápadov a akcií. Menej by azda znamenalo viac, a preto pôvodný zámer celkom nevyšiel.

Študentské divadlo pri Filozofickej fakulte Univerzity P. J. Šafárika v Prešove prišlo s Horákovou *Elementaristikou*. Scénicky i jazykovou kultúrou patrilo toto predstavenie už tradične k najvyváženejším. Podľa E. Weidlera išlo o javiskovú esej s esejistickým bohatstvom nekonvenčných myšlienok i esejistickou eleganciou. Na HK 1981 získalo toto divadlo hlavnú cenu Ministerstva kultúry SSR.

Divadlo poézie Úsmev z Bratislavy sa iba krátko pred HK vrátilo z medzinárodného festivalu malých divadiel z Karlsruhe v NSR. Do Kubína prišlo s novou inscenáciou Válkovho *Slova*. Sympatický bol elán, s akým pripravilo montáž z Válkovej poémy. Úsmev sa uviedol i nesúťažne — inscenáciou *Císárove nové šaty*, skomponovanou na motívy rozprávky H. Ch. Andersena, s ktorou získal na Celoslovenskej prehliadke v Prešove hlavnú cenu MK SSR.

Lyrické divadlo pri ObKaSS I Bratislava sa predstavilo *Cestami*. Divákov zaujalo už svojím nástupom: umením priniesť na javisko v troch kufroch celý dnešný súčasný svet. Recitátorka Soňa Behulová a „antirecitátori" Spiegel a Illý zaujali i výbornými pesničkami. Za pôsobivú autorskú a scénickú výpoveď získalo cenu MsNV v Dolnom Kubíne.

Nemožno zabudnúť ani na hostí z Čiech — A-studio z Prahy a strhujúce predstavenie *Nemožne zelená krajina*.

Prednes jednotlivcov priniesol aj na špičkové podujatie, akým nepochybne Hviezdoslavov Kubín je, viacero prekvapení. Neočakávané bolo to, že popri dievčatách súťažili i siedmi chlapci. A boli natoľko úspešní, že vo IV. kategórii poézie obsadili prvé dve miesta, v próze získali tretie miesto v obidvoch kategóriách. Zaujímavý bol i poznatok, že väčšina súťažiacich recitovala preložené texty. Iba piati siahli po pôvodnej tvorbe. Na 27. HK bolo možno zaznamenať i návrat Hviezdoslava na kubínske pódium. S. Behulová prednesom *Ráchel* dokázala, že skúsený recitátor si poradí aj s interpretačne veľmi náročnou, ale myšlienkovo aktuálnou Hviezdoslavovou básňou. Jej prednes bol moderný svojím posolstvom, ale rešpektoval aj istú archaickosť formy.

Možno konštatovať, že kvalitatívna úroveň prednesu poézie bola o niečo vyššia než po iné roky. V V. kategórii to dokazuje už spomenutý Behulovej prednes, hĺbavý Linetovej prednes (odvážne sa pokúsila interpretovať Holanovu *Noc s Hamletom*) a citlivý prístup k textu u Kubíkovej.

Vo IV. kategórii zaujal úprimným sugestívnym prednesom Ďuriš, zaujímavý bol Svetkov prednes Feldekovej *Sulamit! Sulamit!*, elegantný bol prejav Bobockej, ako aj Gáborova interpretácia.

V prednese prózy sugestívne pôsobil Čajkovej krehký prejav stvárňujúci rozorvanosť ženy, ktorá znútra umrela, ale musí žiť ďalej, Hlinkovej stroho vyrozprávaný humoristický príbeh z Ilfa a Petrova, Šelepakovej interpretácia

Šikulovej *Mandule*, Zemaníkova premyslene spracovaná príhoda z kina a Drugovej lyrický prednes Buninovho *Úpalu*.

Interpretované texty boli dobre vypracované a recitátori ich výrazne predniesli. V dramaturgii prednesu jednotlivcov prevládala nostalgia, pesimizmus, smútok. Optimistickejšie verše sa nedostali do repertoára špičkových recitátorov azda iba náhodne.

Aj napriek mnohým zaujímavým vystúpeniam sa v prednese prózy v porovnaní s predchádzajúcimi ročníkmi zaznamenal mierny pokles.

Ak sa na predchádzajúcich ročníkoch HK hovorilo, že jazyková úroveň recitátorov je na želateľnej výške, nemožno to isté tvrdiť o 27. ročníku. Niektoré prejavy boli z jazykovej stránky nedbanlivé, v prednese jednotlivcov i divadiel poézie sa vyskytli viaceré prehrešky proti zreteľnej artikulácii a ortoepickej norme, a to najmä v okruhu asimilácie spoluhlások a spoluhláskových skupín.

Centrálnu myšlienku zvolených textov všetci interpreti pochopili a primerane v prednese zdôraznili. Niektoré ukážky (a to sa týka predovšetkým prózy) boli azda pridlhé, čo zapríčinilo, že všetci recitátori síce výborne zvládli mikrotexty, ale nie všetci sa vyrovnali s makrotextom. Prednes prózy v prvej osobe spôsobil prílišné „recitovanie" ukážok a či zanedbávanie autorského členenia textu. Zaznamenali sme dve interpretačné krajnosti: alebo maximálne využitie všetkých jazykových a mimojazykových prostriedkov v prednese E. Romancovej, alebo zámer M. Hlinkovej ostať v pozadí, nevnucovať sa divákovi.

Aj napriek uvedeným nedostatkom možno povedať, že 27. ročník Hviezdoslavovho Kubína vcelku splnil očakávania a bol pre všetkých zúčastnených nezabudnuteľným umeleckým zážitkom.

Katarína Matějová

Kultúra reči v Krajskom bábkovom divadle v Banskej Bystrici

Výskum úrovne jazykovej kultúry v slovenských profesionálnych divadlách pokračoval v dňoch 7.—11. septembra 1981 v Krajskom bábkovom divadle v Banskej Bystrici (KBD). Ako východisko výskumu riaditeľ divadla Pavol Lukáč vybral predstavenia týchto piatich hier: 1. Maurice Maeterlinck — *Cesta za modrým vtákom*; 2. Jaroslav Pivko — *Popolvár*; 3. Marianna Grznárová — *Hašterica*; 4. Carlo Gozzi — *Kráľ Jeleň* a 5. Turba-Fuksa — *Malé klauniády*.

Poverený pracovník Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV dr. G. Horák študijne prečítal texty uvedených hier, zúčastnil sa na ich scénickej realizácii, na základe svojich pozorovaní vypracoval referát a predniesol ho na pracovnej besede súboru KBD 15. októbra 1981. Besedu otvoril a viedol riaditeľ KBD. Okrem zástupkyne Zväzu slovenských dramatických umelcov J. Melichárkovej sa na nej zúčastnil doc. Ján Findra, ktorý bude

sprostredkúvať trvalú spoluprácu KBD s Pedagogickou fakultou v Banskej Bystrici.

V referáte sa najprv hodnotila jazyková stránka textov. Ukázalo sa, že ich treba starostlivejšie upravovať, aby pri ich nacvičovaní a scénickom podaní mal herec istotu, že slovesná zložka hier bude kladne rozvíjať povedomie detí a mladých návštevníkov divadla. Ak takúto istotu mu svojou jazykovou (v tom aj štylistickou) úrovňou text nedáva, má to negatívny vplyv na jeho celkovú dispozíciu a oslabuje sa tým umelecké pôsobenie divadelného predstavenia vôbec.

Z kritických pripomienok o textoch vyberáme náznakovú názornú ukážku. (Cesta za modrým vtákom) NOIC. *Tu iba prespávajú občas hviezdy, čo majú voľno.* — V danom prípade radíme radšej zaužívanejšie sloveso *nocúvajú.* (Porov. úryvok z ľudovej pesničky *Boleráz, Boleráz...: Nechoď, šuhaj, ďalej — presocuj tu u nás!)* — SVETLO. *To sú najobyčajnejšie šťastia zeme..., tie, ktoré je vidno* (malo byť *tie, ktoré vidno* alebo *ktoré vidieť*) *prostým okom.* — TYLTYL. *Chudák mama...* — Vo vzťahu k osobe ženského rodu sa v spisovnej slovenčine používa prechýlná podoba *chudera: chudera mama.*

(Popolvár) KUCHÁR. *Tak bež dreva prekáľať* (má byť *prekáľať*), *lebo ti metlou rebrá popreržam.* — V kuchárovom výroku by bol vhodnejší bežnejší výraz..., *lebo ti rebrá polámem.*

Ako zaujímavosť z veršovaných ponášok na ľudovú slovesnosť sa upozornilo na sloveso *postiť,* použité predmetovo — *postiť koňa: Kúpil si kmín šimľa, / učiť sa ho dal: / tak dlho ho postil, / až kým neskapal.* Sloveso *postiť (koňa, šimľa)* má tu význam „slabo koňa chovať, trápiť ho hladom". Registrujeme ho (na rozdiel od *postiť sa)* ako prvok ľudovej slovesnosti.

(Hašterica) Namiesto *kurník* bolo treba dôsledne používať *kurín.* — HAŠTERICA. *Idem zniesť svoje zlaté vajce.* — V tejto vete je zvratné zámeno zbytočné; jeho význam sa rozumie zo slovesa *zniesť* (je implicitne daný).

(Kráľ Jeleň) PANTALONE. ... *Ale moje slzy boli preňho, ako hrach keby som o stenu hádzal.* — Frazeologická jednotka má ustálenú podobu *hádzať hrach na stenu* a nemožno ju bez porušenia významovej hodnoty meniť. — ANGELA. ..., že so mnou pohŕdne; je *pohŕdať* (s dlhým *ŕ*), ale *pohrdnúť* (s krátkym *r*). — DERAMO. [vo vítacej formulke] *Vitajte!* nie *Vítajte!* — Nepríjemne prekvapí chyba vo vykaní: DERAMO: ..., *či by ste šla [šli] za mňa úprimne a z lásky.* — TRUFFALDINO. *Alebo sa to so mnou hrá ktosi na schovávanú* — malo byť ... *na skrývačky, na schovávačku.*

(Malé klauniády) Namiesto *čakaná,* hláskovo prepísaného z češtiny, malo sa použiť ustálené slovo *postriežka* a namiesto *doličný predmet* (mechanický prepis z českej právnickej terminológie) bolo treba pri jazykovej apretúre textu zaradiť odborný termín *usvedčujúci predmet* (pozri Česko-slovenský slovník). — Vo vete *Keby som sa narodila vo Veľkej Británii* sa mal so zreteľom na vyjadrovanie neskutočného deja v minulosti (čiže fiktívneho deja) použiť tvar minulého kondicionálu *Keby som sa bola narodila vo Veľkej Británii.*

V druhej časti referátu, ktorej predmetom bola hovorená realizácia textu na scéne, sa poukazovalo na potrebu väčšej zreteľnosti (výraznosti) spoluhláskového zakončenia slov, napr. *klobúk, spomienok, nájsť.* — Nepríjemný

dojem vyvoláva zanedbávanie spoluhlásky *ľ* v takých prípadoch, kde sa ono v pravopisnej podobe slova vyznačuje, napr. *tolko, zhorieť na uhol* (namiesto *toľko, zhorieť na uhoľ*). — Presvedčivejšie bolo treba uplatňovať znelostnú asimiláciu spoluhlások na hranici slov, napr. *až‿beda, pladž‿láska moja* (bez pauzy pred vokatívom), *stačíž‿na ſšetko*, a výslovnosť zdvojených (resp. predĺžených) spoluhlások, napr. *occa, raččej, súťťe, pot‿tvrdím kovom, veď viež‿že, ja som‿mal.* — Prekvapuje pomerne časté porušovanie rytmického pravidla, napr. *svetoznámi, dívám, sprieči.* — Takzvanú školácku intonáciu sme začuli pri prednese doplňacej otázky *Skadiaľ prichádzaš?* s polokadenciou na konci. Už sa v podobných súvislostiach niekoľko ráz pripomínalo, že doplňacie otázky s opytovacím zámenom alebo opytovacou príslovkou na začiatku majú takú melódiu ako ich odpoveďové oznamovacie náprotivky: *Skadiaľ prichádzaš?* ako *Z mesta prichádzam, Kedy sa vrátime?* ako *Zajtra sa vrátime.*

Pri Malých klauniádach sa v súvislosti s expresívnym predĺžením spoluhlásky *j* vo výzve *Hrajjj!* a s temným *e* (zapisovaným vo fonetickom prepise literou ə) v citoslovci *ahə-* — teda v súvislosti so špecifickými prvkami scénickej reči (ktoré však verne odrážajú živú hovorenú reč) spomínala možnosť využiť stredoslovenské nárečové (krajové) prvky, napr. *maluo, dobruo; prú, krú;* nadávka *krepáň krepánsky* a pod. — Pravdaže, mali by sa použiť funkčne; v Malých klauniádach bola na to príležitosť.

V závere referátu sa zdôraznilo, že výskumná akcia Zväzu slovenských dramatických umelcov a Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV sa netýka iba herca; má na zreteli divadlo ako celok. Herec by sa mal domáhať jazykovo dobre vypracovaného dokončeného textu a zasa autor a dramaturg divadla by mal žiadať starostlivú realizáciu svojho dôkladne vypracovaného literárno-dramatického diela. Tu platí naplno výrok K. S. Stanislavského: Umenie si vyžaduje poriadok, disciplínu, presnosť a úplnosť. (Hercova práca II. Bratislava, SVKL 1953, s. 234.)

Divadlo pre deti má výhodu, ale aj väčšiu zodpovednosť v tom, že jeho pôsobenie nezahŕňa len deti, ale aj rodičov, učiteľov a vychovávateľov vôbec, a to v čase prípravy na predstavenie — ale najmä počas jeho doznievania doma i v škole.

V diskusii sa spomenula bežná prax v divadlách, že sa text upravuje (dotvára) na skúškach, ba dakedy ešte aj po premiére. — Na to prednášateľ podotkol, že i prípadné (no minimálne) úpravy replík „do úst" musia rešpektovať jazykovú normu a bude ich tým menej, čím vypracovanejší je autorský text.

Doc. J. Findra sa dotkol problému improvizácie. — Dobre a suverénne improvizovať môže iba opravdivý majster. Cestou k takejto improvizácii je dlhá tvrdá robota a neúnavný cvik.

Konštatovalo sa, že stretania hercov s jazykovedcami sú užitočné; získava z nich divadlo, ale môže z nich čerpať i jazykovedný výskum (exkluzívnejšie prostriedky prenesené na scénu z nenormovanej živej reči).

V závere pracovnej besedy, na ktorej sa aktívne zúčastnila i zástupkyňa Zväzu slovenských dramatických umelcov J. Melichárková, riaditeľ KBD Pavol Lukáč zdôraznil, že uvítal zámer, ktorý sa podujatím sleduje, a prisľúbil, že referát, ktorý ako internú študijnú pomôcku KBD dostane, nezapadne prachom v knižnici.

Gejza Horák

Nová kniha o automatizácii knižníc

(BAKO, M. — KIMLIČKA, Š.: Mechanizácia a automatizácia v knižniciach a informačných strediskách. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 408 s.)

Pred dvoma rokmi sme upozornili na sympatickú knihu o automatizácii knižníc od M. Baku. Zdôraznili sme, že sa v nej dobre uplatňujú základné postupy odborného štýlu, najmä jeho učebnicového typu, a poukázali sme na niektoré nepresné termíny. Osobitne sme vyzdvihli priložený slovníček, ale zároveň sme pripomenuli, že termíny v ňom uvádzané nemajú vždy normalizovanú podobu, že sa totiž uvádzajú aj v podobe *pamäť trvalá* aj v podobe *pevná pamäť*.

Nová kniha o mechanizácii a automatizácii v knižniciach je dielom dvoch autorov, pričom prínos každého z nich sa osobitne nevyznačuje. Treba ju teda pokladať za skutočne kolektívne dielo, hoci miestami sa dajú zistiť state prevzaté doslova z prvej knižky. Aj v novej verzii možno ešte nájsť niektoré neprimerané formulácie. Napr. *používaním počítačov... možno očakávať nasledujúce efekty* (s. 12) — lepšie: *Používanie počítačov bude mať nasledujúce efekty; ...musí sa organizácia prispôsobiť forme médií, ktoré sú, alebo budú, uplatnené* (19) — *ktoré sa uplatňujú alebo budú uplatňovať; rozmiestnenie predstavuje úvahu, ktoré údaje je najvhodnejšie umiestniť na hornej časti* (42) — *rozmiestnenie znamená spôsob, ako sa údaje...* V nezvyčajnom význame sa používa slovo *definícia* napr. v spojeniach *presná a vyčerpávajúca definícia týchto problémov je základom štúdie o rozvoji grafickej komunikácie* (19), *Výber vhodných metód je úzko spojený s definíciou používateľských potrieb* (19) — na obidvoch miestach by bolo lepšie použiť slovo *vymedzenie problémov, vymedzenie potrieb.*

Z učebnicového charakteru knižky vyplýva, že sa v nej na mnohých miestach podáva vysvetlenie základných pojmov. Obyčajne je toto vysvetlenie zakomponované do výkladu, a to dvojakým spôsobom. Najčastejšie v súvislom texte, napr. *Priama komunikácia umožňuje spojenie medzi používateľom a počítačom cez používateľské zariadenia* (235); *Nepriama komunikácia medzi používateľom a systémom spočíva vo formulácii požiadavky používateľom na počítač* (235 — toto vymedzenie nie je dosť zrozumiteľné a logické). Dosť často sa však obsah pojmu a termínu vymedzuje výpočtom funkcií. Napr. *model definovania dát — definuje štruktúru dát, ktoré ukladá do bázy dát, — zabezpečuje uloženie používateľom špecifikovaného popisu dát do bázy dát ako súčasť súboru, alebo samostatne* (234). Pritom v slovníku sa neuvádza termín *báza dát,* ale *banka dát.* Pojmy *hardware, software* a *firmware* sa vysvetľujú v osobitnom odseku na s. 97, pričom v slovníku sa prvé dva termíny uvádzajú len v zátvorke pod heslami *programové vybavenie počítača* a *technické vybavenie počítača,* termín *firmware* sa v slovníku neuvádza.

Prekvapuje istá nezhoda s ustálenou matematickou terminológiou a spôsobom vyjadrovania. Na s. 63 sa napr. spomína, že *číslo si môžeme vyjadriť obecne, obecný zápis* namiesto *všeobecne, všeobecný zápis;* používa sa podoba *zbytok, bez zbytku* namiesto ustáleného *zvyšok, bez zvyšku.* Vo výklade o teórii grafov sa síce dáva prednosť termínu *vrchol* proti staršiemu *uzol,* ale používa

sa napr. termín *reťazec*, hoci v matematickej terminológii je ustálený termín *cesta*.

Okrem spomenutých výkladov terminológie v texte uvádzajú sa v knižke vlastne tri samostatné slovníčky. Prvý predstavuje terminológiu používanú v norme ČSN 36 9030 na pomenovanie a vymedzenoe značiek a symbolov vo vývojových diagramoch. Nie je jasné, prečo sa pod č. 25 upravuje podoba *spojnica* na *spojovnica*, ale vo výklade sa používa len podoba *spojnica*. Druhý menší súpis je na s. 179: tu sa popri slovenských termínoch uvádzajú aj ruské a anglické podoby. Najrozsiahlejší slovník sa pod názvom *Slovník vybraných termínov výpočtovej techniky* uvádza v prílohe. Treba povedať, že tento slovník sa v takmer nezmenenej podobe preberá z prvej knižky o automatizácii knižníc. Podľa našej mienky by bolo opodstatnené rozšíriť tento slovník o nové termíny, ktoré sa do knižky dostali rozšírením obsahu prvej knižky. V slovníku sa neupravili ani tie chyby a nedôslednosti, na ktoré sme upozornili v recenzii pred dvoma rokmi: znova tu ostáva neodôvodnené poradie viacslovných termínov: popri neskutočnej, výlučne registrovej podobe termínov typu *čiarka rádová, inštrukcia skoková* ostávajú tu podoby *hodinový impulz, magnetická pásková pamäť*. Neopravené ostalo aj nesústavné abecedné radenie napr. pri heslách so zložkou *pamäť: pamäť, pamäťová, pamäťové*, znova *pamäťová*, ba znova aj *pamäť*.

Na záver možno povedať, že recenzovaná učebnica podáva všestranný a pritom zrozumiteľný výklad predpísanej látky, ale že menej sa v nej rešpektuje zásada používať ustálenú terminológiu. Rozkolísanosť terminológie v oblasti mechanizácie a automatizácie sa nezmenšila ani v tomto druhom, rozšírenom spracovaní tematiky.

Ján Horecký

SPYTOVALI STE SA

Nové slovo rezist. — Ing. M. H. nám píše: Čítal som nedávno v Novom slove rozhovor o rezistoch. Aký postoj zaujímate k tomuto slovu?

Slovo *rezist* patrí k novým pomerne zriedkavým slovám v našom jazyku. V skutočnosti však nie je také nové. V angličtine — odkiaľ sme slovo *rezist* prevzali — je zaregistrované už v r. 1954 v slovníku Britannica World Language Dictionary. V tomto slovníku sa uvádza, že *rezist* je látka, ktorou sa má zamedziť účinok inej látky, napr. náter na ochranu proti účinku kyseliny. V tomto slovníku sa podstatné meno *rezist* spája so slovesom *to rezist*, ktoré pochádza z latinského slovesa *resistere*, majúceho význam „vydržať nápor, odporovať, odolávať, prípadne aj prekážať niečomu".

Slovo *rezist* patrí do skupiny takých slov ako *rezistancia, rezistivita* v elektrotechnike, *pasívna rezistencia* v politike, *rezistencia na antibiotiká* v medicíne, preto ho aj píšeme v pravopisne adaptovanej podobe — nie *resist*, ale *rezist*.

Práve pre svoj pôvod — ako sme ukázali, odvodzuje sa z latinčiny — má slovo *rezist* nádej na úspech aj v súčasnom jazyku, lepšie povedané v súčasných jazykoch, lebo je výrazným prvkom internacionalizácie terminológie.

Napokon má aj výhodu, že možno od neho tvoriť ďalšie odvodeniny, resp. môže byť súčasťou viacslovných pomenovaní. Tak už v spomenutom rozhovore v Novom slove sa používajú termíny *fotorezist, negatívny a pozitívny rezist*, ako aj *elektrónkový rezist*.

Ján Horecký

Csóka — Csókova, či Csókaová? — A. C. z Dunajskej Stredy píše: „V občianskom preukaze mám zapísané priezvisko v podobe *Csókova*, kým dcéra má v rodnom liste zapísanú podobu *Csókaová*. Ktorá z podôb priezviska je správna?"

Tvorenie ženských priezvisk si okrem iného všímajú Pravidlá slovenského pravopisu v § 63 (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, s. 48—49), kde sa konštatuje toto: Od mužských priezvisk, ktoré sa skloňujú ako podstatné mená, sa ženské priezviská tvoria príponou *-ová*, napr. *Kováč — Kováčová, Ryba — Rybová, Lacko — Lacková, Zahraj — Zahrajová*. Ďalej sa konštatuje, že „od polatinčených alebo cudzích priezvisk na *-y, -i* a od cudzích mužských priezvisk, ktoré sa končia na samohlásku *-e, -u* (aj) na *-ä, -ó, -ü* a pod.), tvoríme ženské priezviská obyčajne pridaním prípony *-ová*, napr. *Krčméry — Krčméryová, Skladányi — Skladányiová, Fekete — Feketeová, Lassú — Lassúová, Szabó — Szabóová*." Pravidlá slovenského pravopisu teda osobitne nevenujú pozornosť tvoreniu ženských priezvísk od cudzích mužských priezvisk zakončených na *-a*. Keďže však cudzie mužské priezviská zakončené na *-a* sa takmer úplne zhodujú s domácimi priezviskami na *-a*, vzorom na utvorenie ženského priezviska od mužského priezviska *Csóka* môže byť práve príklad, ktorý sa uvádza v Pravidlách slovenského pravopisu medzi domácimi priezviskami, a to príklad *Ryba — Rybová*. Ako vidieť, pri tvorení podoby ženského priezviska *Rybová* koncová samohláska *-a* z mužského priezviska vypadáva: *Ryb-a + -ová — Rybová*. Tu treba pripomenúť, že vypadávanie koncového *-a* z mužského priezviska pri tvorení ženského priezviska súvisí s vypadávaním koncového *-a* pri skloňovaní mužského priezviska takéhoto typu: *Ryba — Rybu, Rybovi, s Rybom, Varga — Vargu, Vargovi*. Pri tvorení podoby ženského priezviska od mužských priezvisk s koncovým *-a*, treba sa teda držať tohto základného pravidla: Ak pri skloňovaní mužského priezviska koncová samohláska z tvaru 1. pádu vypadáva, vypadáva aj pri tvorení ženského priezviska. Toto pravidlo sa netýka iba koncovej samohlásky *-a*, ale aj koncovej samohlásky *-o*. Ukážeme si to na niekoľkých príkladoch: *Hrdina — Hrdinu — Hrdinovi — Hrdinová, Bárta — Bártu — Bártovi — Bártová, Klinda — Klindu — Klindovi — Klindová, Lacko — Lacka — Lackovi — Lacková, Bartko — Bartka — Bartkovi — Bartková*. Na rozdiel od uvedených typov priezvisk zakončených na *-a*, resp. na *-o* v priezviskách typu *Krčméry, Fekete, Szabó, Lassú* (teda v priezviskách, ktoré sú pre slovenčinu nezvyčajne zakončené) koncové samohlásky *-y, -i, -e, -ó, -ú, -ä* a pod. pri skloňovaní nevypadávajú: *Krčméryho — Krčmérymu, Feketeho — Feketemu* (tu ide o tzv. zámenné skloňovanie), *Szabóa — Szabóovi, Lassúa — Lassúovi* a nevypadávajú ani pri tvorení ženských priezvisk: *Krčméryová, Feketeová, Szabóová, Lassúová*.

Skloňovanie mužského priezviska *Csóka* podobne ako skloňovanie iných mužských priezvisk cudzieho pôvodu zakončených na *-a* má oporu v skloňovaní

domácich priezvisk, preto koncová samohláska *-a* pri skloňovaní vypadáva: *Csóka — Csóku — Csókovi, Bulla — Bullu — Bullovi, Fuksa — Fuksu — Fuksovi, Farka — Farku — Farkovi, Csanda — Csandu — Csandovi, Szarka — Szarku — Szarkovi.* Podobne vypadáva aj pri tvorení ženského priezviska, teda *Csóková, Bullová, Fuksová, Farková, Csandová, Szarková.*

Na základe nášho rozboru tvorenia ženských priezvisk od mužských priezvisk zakončených na samohlásku *-a* môžeme na otázku pisateľky listu stručne odpovedať takto: Z dvojice podôb ženského priezviska *Csóková — Csókaová* iba podoba *Csóková* zodpovedá všeobecným pravidlám o tvorení ženských priezvisk tohto typu v spisovnej slovenčine.

Matej Považaj

Skraperista (scraperista), či skraprista (scraprista)? — M. Ivanová-Šalingová — Z. Maníková uvádzajú v Slovníku cudzích slov (1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 782) ako samostatné heslo substantívum anglického pôvodu *scraperista* (s výslovnostnou poznámkou *skrejpr-*), ktorým sa pomenúva robotník obsluhujúci *scraper.* V inzertnej časti denníka Pravda (29. 4. 1981, s. 4) sme zaznamenali podobu *scraprista: Váhostav Žilina prijme s c r a p r i s t o v. — ... s c r a p r i s t i a strojníci, hláste sa ...* V tejto súvislosti sme dostali otázku, ktorá z podôb *(scraperista, scraprista)* je správna.

J. Horecký v Slovenskej lexikológii I. Tvorenie slov (1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 108) konštatuje, že spomedzi slovotvorných typov s cudzími príponami najproduktívnejší je typ podstatné meno + prípona *-ista.* Podľa tohto typu sa tvoria predovšetkým názvy osôb podľa predmetu, ku ktorému majú nejaký vzťah, napr. *kombajnista, cirkularista, traktorista, motorista, tankista, harfista* a pod. Podstatné meno *scraper* (vysl. *skrejper*), je anglického pôvodu a označuje stavebný stroj, ktorý naberá zeminu za pohybu, preváža ju a rozsýpa na vyžadovanom mieste. V Slovníku slovenského jazyka IV (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964) sa na s. 35 uvádza heslo *scraper* s odkazom novšie pís. *skraper* a na s. 99 sú pri hesle *skraper* tieto gramatické údaje: *skraper, -pra,* 6. p. *-pri,* mn. č. *-pre.* Pri skloňovaní podstatného mena *skraper* teda vypadáva samohláska *-e: zo skrapra, ku skrapru, na skrapri, za skraprom.* Samohláska *-e-* však vypadáva aj pri tvorení názvu osoby príponou *-ista, skraprista,* podobne ako pri iných substantívach tohto typu, napr. *bicykel — z bicykla — bicyklista, bager — bez bagra — bagrista, fiaker — z fiakra — fiakrista.* Dôkazom toho sú aj uvedené doklady z dennej tlače.

Podstatné meno pomenúvajúce osobu, ktorá obsluhuje *skraper,* treba v spisovnej slovenčine zapisovať bez samohlásky (litery) *-e-,* teda v podobe *skraprista* (vysl. *skrejprista*).

Jozef Jacko

Zdôrazňovacia častica ho. — V diskusii na pracovnej besede Krajského bábkového divadla v Banskej Bystrici 15. októbra 1981 v súvislosti s textom hry *Cesta za modrým vtákom* sa zjavila otázka, či Pes ako jeden z vystupujúcich má okríknuť Mačku *Ideš ju, zmizni!,* alebo *Ideš ho, zmizni!* Bez dlhšieho rozvádzania sa povedalo, že iba vyjadrenie *Ideš ho (zmizni)!* je správne.

Nastolená — zdanlivo drobná — otázka má zaujímavé jazykové pozadie, rozvedieme ju. — Veta *Ideš ho!* vlastne využíva pôvodnú formu otázky (s tvarom slovesa v oznamovacom spôsobe) na vyjadrenie príkazu so sprievodným prvkom vyhrážania. Vyjadruje teda veľmi dôrazný príkaz ako aj vety *Sedíš ho!, Ležíš ho!, Bežíš ho!, Píšeš ho!, Zametáš ho!* Takýto nepriamy a pritom zdôraznený rozkaz adresujeme osobám všetkých troch rodov. Je rovnaký, či ho povieme chlapcovi, žene alebo dieťaťu — v divadelnej hre Psovi, Mačke alebo Svetlu. Nemeniteľnosť slova *ho* sa výraznejšie ukáže v množnom čísle *Idete ho!*

Ak by sme pripustili, že sa osobe ženského rodu povie (alebo môže povedať) *Ideš ju!*, v množnom čísle by sme potom museli alebo mohli vravieť *Ideš ich!*, pravda, nič také v spisovnej slovenčine nejestvuje.

Ukazuje sa, že slovko *ho* vo vetách typu *Ideš ho!, Idete ho!* nemôže byť tvarom osobného zámena *on*. Slovo *ho* vo vete *Ideš ho!* totiž nie je to isté slovo ako *ho* vo vete *Vidím ho* (rozumej otca, brata). Je to celkom iné slovo. Aké je, to nám ukáže napr. porovnanie viet, ktorými vyslovujeme netrpezlivé želanie, aby ktosi odišiel zo svojho miesta a prišiel k nám. Povieme *Poď ho už sem!* alebo *Poďže už sem!* alebo jemnejšie *Veďže už poď sem!, Nože už poď sem!* Pri porovnaní viet *Poď ho už sem!* a *Poďže už sem!* zbadáme, že slovko *ho* má veľmi podobnú funkciu ako častica *že*. Uvedenými vetami vyslovujeme tú istú výzvu so sprievodným prvkom nástojčivosti. Dalo by sa však povedať, že častica *ho* je pri vyslovovaní výzvy ráznejšia. Napr. veta *Už sa ho ber domov!* je ostrejšia, neznáša odklad, kým veta *Berže sa už (prosím ťa) domov* je ohľaduplnejšia.

Zistili sme, že slovo *ho* je častica; používa sa v nepriamych výzvach pri oznamovacom tvare slovesa vo vetách typu *Ideš ho! — Idete ho!*, ale i v priamych výzvach pri tvare rozkazovacieho spôsobu vo vetách typu *Ber sa ho! — Berte sa ho;* napokon časticu *ho* počúvame i vo vetách ako *A on poďho hore dedinou* s významom „A on sa razom pobral hore dedinou". V takýchto prípadoch sa častica *ho* píše dovedna s tvarom slovesa.

Zdôrazňovacia častica *ho* sa svojím hláskovým zložením len náhodne zhoduje s tvarom zámena *on* vo 4. páde, teda s tvarom *ho*. Je to len vonkajšia zhoda, nie zhoda vnútorná, významová (funkčná).

V kolektívnom diele Morfológia slovenského jazyka o častici *ho* čítame: Slovo *ho* v expresívnych vetách je synonymné so zdôrazňovacím *že*. Používa sa vo zvolacích, najmä žiadacích vetách. Spája sa spravidla s indikatívom. A potom sú dva príklady: *Kto ho vie.* (Letz) a *Ale sa ho poberáš! — kričala naň tetka.* (Kukučín). — V prvom príklade možno celkom dobre namiesto častice *ho* použiť časticu *že: Ktože vie*, ale aj obidve: *Ktože ho vie.* Aj to ukazuje ich funkčnú blízkosť.

Uzavierame. Slovo *ho* vo vetách typu *Ideš ho!* nie je tvar zámena *ho* (dôrazne *jeho*), lež zdôrazňovacia častica.

A tak jednoznačná odpoveď. — V hre C. Gozziho *Cesta za modrým vtákom* Pes môže Mačke povedať iba *Ideš ho, zmizni*, a nie azda *Ideš ju, zmizni!*

Takáto odpoveď má na zreteli tú scénickú situáciu, ktorú sme priamo sledovali v Krajskom bábkovom divadle v Banskej Bystrici. — Celkom výnimočne by sme zámenu zdôrazňovacej častice *ho* za tvary osobných zámen tretej osoby, teda aj vo výzvovej vete *Ideš ju!* mohli pripustiť len ako prvok neviazaného

humoru, využívajúceho hru so slovami (napr. vo fraške). Pritom návštevníkovi divadla by sa muselo jasne naznačiť, že sa tu zámerne (a teda funkčne) porušuje jazyková norma. (O častici *ho* porovnaj aj J. Ružička: Zdôrazňovacie slová. In: Jazyková poradňa. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1957, s. 174—175.)

Gejza Horák

Ako sa pracuje v novej dielni? — Vetu *Ako sa pracuje v novej dielni?* použili ako nadpis článku v istej podnikovej tlači. Z osadenstva podniku sa nás opýtali, či je tento nadpis správny, ak ide o vystihnutie pracovnej morálky v istom kolektíve.

Na túto otázku treba odpovedať tak, že veta *Ako sa pracuje v novej dielni?* nie je celkom jednoznačná. Podľa okolností môže mať dva významy.

Prvý význam vynikne vtedy, keď sa hovorí povedzme o pracovných podmienkach na pracovisku. Vtedy môžeme na otázku *Ako sa pracuje v novej dielni?* dať odpoveď: *Pracuje sa dobre.* A na mysli máme tú skutočnosť, že v dielni všetci pracovníci majú dobré pracovné podmienky. Ešte jednoznačnejšie by to vyniklo, keby sme odpovedali napríklad takto: *Všetkým sa pracuje dobre.* Alebo azda aj takto: *Pracuje sa dobre, niektorým až vynikajúco.* Tento prvý význam sa uplatňuje teda vtedy, keď máme na mysli pracovné podmienky a z toho vyplývajúcu pracovnú morálku osadenstva, spokojnosť či nespokojnosť ľudí.

Druhý význam otázky *Ako sa pracuje v novej dielni?* sa uplatňuje vtedy, keď máme na mysli pracovné výsledky. Vtedy by sa na otázku *Ako sa pracuje v novej dielni?* mohla dať odpoveď: *V novej dielni sa pracuje dobre, pracuje sa úspešne, pracuje sa podľa plánu, pracovníci majú dobré výsledky* a podobne. Pri tomto druhom význame ide teda o úspešnosť práce, o výsledky práce a podobne.

Z nášho výkladu vidieť, že niekedy aj celé vety môžu mať dva rozličné významy. Tá istá forma *Ako sa pracuje v novej dielni?* sa dá použiť v dvoch rozličných súvislostiach. Veta je totiž súčasťou širšieho celku, textu a situácie, a podľa toho má potom konkrétny význam. Jednoznačnosť významu sa dá dosiahnuť tak, že sa vo vete uvedú aktéri deja. V prvom prípade potom dostaneme gramaticky jednočlennú vetu so zvratným slovesom: *Robotníkom sa v novej dielni pracuje dobre.* V druhom prípade však vznikne gramaticky dvojčlenná veta s nezvratným slovesom: *V novej dielni robotníci pracujú dobre.*

Každá veta má jednoznačný význam iba v kontexte, lebo konkrétna veta je vždy zrastená s celkovou situáciou, v ktorej slúži ako prostriedok komunikácie.

Jozef Ružička

Otváracie hodiny 9—22 hod.? J. O. z Bratislavy: „Posúďte správnosť oznamu *Otváracie hodiny 9—22 hod.*, ktorý visí na dverách bistra Kazačok v Bratislave a pravdepodobne aj inde. Uvažujem správne, keď si myslím, že slovo *otváracie* sa tam nehodí?

Z hľadiska vecnej správnosti je v uvedenom ozname rušivým prvkom množné číslo slova *hodina*. Z počtu hodín limitovaného číslami *9* a *22* je totiž otváracou hodinou iba jedna — *9. hodina*. Od jej začiatku až do konca 22. hodiny je v uvedenom podniku stále otvorené, ďalšie hodiny po deviatej hodine už teda nie sú otváracími hodinami. Takéto chápanie konkrétnej situácie vychodí z významu slova *otvárací*, ktorý sa v Slovníku slovenského jazyka (2. zv., s. 629) opisuje slovami „začínajúci niečo, prvý, otvárajúci" a dokladá spojeniami *otvárací prejav, otvárací tanec* (napr. v tanečnej súťaži, na plese), *otváracie stretnutie* (napr. vo futbalovej lige), *otváracie práce* (napr. na novej stavbe), no aj spojením *otváracia hodina* (teda nie *otváracie hodiny*). Z tohto výkladu vychodí, že v ozname udávajúcom počet hodín, počas ktorých je v istom podniku, v obchode ap. prevádzka, je otváracou hodinou jedna jediná. Pravdaže, oznam *Otváracia hodina je o 9.* by bol umelý, nezvyčajný a naozaj sa ani nikde nepoužíva. Táto skutočnosť sa najčastejšie a pritom vecne aj jazykovo správne vyjadruje takto: *Otvorené od 9. do 22. hod., Pracovný čas od 8.—16. hod.*

O slove *otvárací* treba ďalej uviesť, že okrem významu zachyteného v SSJ má ešte význam ako prídavné meno označujúce možnosť pasívneho deja, teda podobne ako prídavné mená *vyrovnávací (poplatok), padací (most), rozpúšťací (prostriedok), vyklápací (kontejner)* a i. Ich význam sa v slovníkových príručkách opisuje pomocou formuly „určený na činnosť pomenovanú základovým slovesom". Tento význam slova *otvárací* dokladajú spojenia *otvárací nožík, otvárací medailón, otváracie hodinky* a i.

Ivan Masár

Nakládka. „V istej rozhlasovej relácii sa hovorilo o nakládke železničných vozňov. Slovo *nakládka* mi pripadá nezvyčajné. Neuvádza sa ani v Slovníku slovenského jazyka. Je to správne slovo?" spytuje sa R. B. z Bratislavy.

O slove *nakládka* sa v našom časopise už písalo (pozri Kultúra slova, *14*, 1980, s. 114—115), no otázka nás presviedča o tom, že sa ešte nedostalo dosť do vedomia širokej verejnosti. Preto sa k slovu *nakládka* opäť vraciame.

Predovšetkým treba povedať, že ak slovo *nakládka* nie je zachytené v Slovníku slovenského jazyka, ide zrejme o novšie slovo.

Podstatné meno *nakládka* je utvorené od slovesa *nakladať*. Sloveso *nakladať* je viacvýznamové. V Slovníku slovenského jazyka sa ako prvý uvádza význam: „klásť, ukladať (niečo) na nejaký dopravný prostriedok". Tento význam je i v podstatnom mene *nakládka*, a to v časti, ktorú nazývame slovotvorný základ (*naklád-*). Podstatné meno *nakládka* sa utvorilo tak, že sa k slovotvornému základu pripojila prípona *-ka* a pritom sa krátke *-a-* v koreni (*-klad-*) vystriedalo s dlhým *-á-* (*-klád-*). Takýmto spôsobom sa v slovenčine tvorí jedna skupina podstatných mien označujúcich dej, napríklad *zvážka* (od slovesa *zvážať*), *skládka (skladať), prekládka (prekladať), vykládka (vykladať)*. Ostatné dve podstatné mená *prekládka* a *vykládka* patria k odborným názvom používaným najmä v železničnej doprave. K týmto termínom sa zaraďuje aj slovo *nakládka*. Významovo je v protiklade k slovu *vykládka* (porov. základové slovesá *vykladať z niečoho*, t. j. znútra von — *nakladať do niečoho*, t. j. zvonka dovnútra).

Slovotvorne patrí slovo *nakládka* do skupiny názvov deja s príponou *-ka* (o týchto názvoch pozri u J. Horeckého: Slovenská lexikológia 1, Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 160). Utvorené je správne podľa slovotvorných zákonitostí spisovnej slovenčiny. V jazykovej praxi plní predovšetkým úlohu železničného termínu tak ako aj slová *vykládka* a *prekládka*. V rozhlasovej relácii sa teda použilo správne.

Valéria Betáková

Ks

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník *16*, 1982, č. 2. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, CSc. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Parákova. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 817 59 Bratislava. Vytlačili TSNP Martin, závod Ružomberok v januári 1982.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries distributions rights are held by JOHN BENJAMINS. B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam, Holland.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1982

Cena Kčs 3,—

KUL
TÚRA
SLOVA